

Valtteri Valli

SUKUPUOLISENSITIIVISYYS VARHAISKASVATUKSEN KIUSAAMISTILANTEISSA

Opinnäytetyö
Sosiaalialan koulutusohjelma

2017

**Kaakkois-Suomen
ammattikorkeakoulu**

Tekijä/Tekijät	Tutkinto	Aika
Valtteri Valli	Sosionomi (AMK)	Helmikuu 2018
Opinnäytetyön nimi		
Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksen kiusaamistilanteissa		56 sivua 5 liitesivua
Toimeksiantaja		
Tasa-arvoinen päiväkotitoiminta –hanke / Naisasialiitto Unioni ry		
Ohjaaja		
Seija Nissinen		
Tiivistelmä		
<p>Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, kuinka sukupuolisensitiivisesti Mikkelin kaupungin päiväkotien kasvatushenkilöstö toimii kiusaamistilanteissa. Kasvattajien sukupuolisensitiivisyyttä tarkasteltiin vertailemalla niitä keinoja, joita kasvattajat käyttivät, kun kiusaaja oli tyttö ja kiusattu oli poika niihin keinoihin, joita kasvattajat käyttivät kun kiusaaja oli poika ja kiusattu tyttö. Tavoitteena oli saada selville, vaikuttaako lasten sukupuoli kasvattajan käyttämiin keinoihin ja jos vaikuttaa, niin miten. Tutkimus toteutettiin syksyllä 2017 ja tutkimustulokset analysoitiin tammikuussa 2018.</p>		
<p>Sukupuolisensitiivisyyttä varhaiskasvatuksen kiusaamistilanteissa ei ole sellaisenaan aikaisemmin tutkittu. Tutkimuksen teoreettinen osuus käsittelee sukupuolta, sukupuolisensitiivistä kasvatusta, sukupuolittuneita käytäntöjä, sukupuoli-identiteettiä, heteronormatiivisia sukupuolirooleja, kiusaamista ja varhaiskasvatusta.</p>		
<p>Tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena. Aineistonkeruumenetelmänä käytettiin eläytymismenetelmää. Tutkimukseen osallistui 15 mikkeliäisissä päiväkodeissa työskentelevää varhaiskasvattajaa, jotka vastasivat kahteen keskenään hieman erilaiseen kehysker-tomukseen kirjoittamalla niiden pohjalta fiktiivisen tarinan. Kasvattajien tarinat eivät välttämättä perustu tositahtumiin, vaan kertovat pikemmin siitä, mitä voisi tapahtua. Tutkimus-aineisto koostui kasvattajien kirjoittamista tarinoista, ja se analysoitiin kvalitatiiviselle tutki-mukselle hyvin soveltuvalla teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä.</p>		
<p>Tutkimustulokset osoittivat, että tutkimukseen vastanneet varhaiskasvattajat toimivat kiusaamistilanteissa hieman eri tavalla sekä kiusaajan että kiusatun kanssa riippuen hänen sukupuolestaan. Osa kasvattajien kiusaamistilanteissa käyttämistä toimista oli sukupuolit-tuneita, joten kasvattajien toiminta olisi voinut olla sukupuolisensitiivisempääkin. Osa kasvattajien käyttämistä sukupuolittuneista toimista oli mahdollista selittää heteronor-matiivisilla sukupuolirooleilla. Tulokset eivät kuitenkaan ole yleistettävissä, koska tutkimuksen aineisto jäi pieneksi ja vastausprosentti alhaiseksi.</p>		
Asiasanat		
varhaiskasvatus, sukupuolisensitiivisyys, sukupuoli, kiusaaminen		

Author (authors)	Degree	Time
Valtteri Valli	Bachelor of Social Services	February 2018
Thesis title		56 pages 5 pages of appendices
Gender sensitive approach to bullying in early childhood education		
Commissioned by		
Gender sensitivity in early childhood education project / The Feminist Association Unioni		
Supervisor		
Seija Nissinen		
Abstract		
<p>The purpose of this thesis was to find out how gender sensitive the early childhood educators of City of Mikkeli were regarding bullying. The degree of gender sensitivity was examined by comparing the means used by educators in two story variations. In the first variation, the bully was a girl and the bullied was a boy. In the second variation, the genders were reversed. The objective was to study whether the gender affected the means the educators used and if that was the case, how. The study was conducted in the autumn of 2017 and the research material was analysed in January 2018.</p> <p>The thesis was carried out as a qualitative study. The research material was collected using a role-playing method. The material comprised of fictional stories written by 15 early childhood educators. The stories were not necessarily founded on facts, but instead they revealed what could happen. The method applied to analyse the material was a theory driven content analysis.</p> <p>The results indicated that the gender of both the bully and the bullied slightly affected the means used by the educators. Thus, the educators could have acted in a more gender-sensitive manner. A part of the gender divided means can be explained by heteronormative gender roles. However, the results of this thesis cannot be generalised due to the small size of research material and low response rate.</p>		
Keywords		
early childhood education, gender sensitivity, gender, bullying		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	VARHAISKASVATUS	8
2.1	Varhaiskasvatus Suomessa	8
2.2	Varhaiskasvatussuunnitelmakokonaisuus	9
2.3	Varhaiskasvatuksen tavoitteet	10
3	SUKUPUOLI	11
3.1	Sukupuolen moninaisuus	11
3.2	Heteronormatiiviset sukupuoliroolit	12
3.3	Lapsen sukupuoli-identiteetin kehittyminen	14
4	SUKUPUOLISENSITIIVINEN KASVATUS	16
4.1	Sukupuolisensitiivisyys ja sukupuolittuneet käytännöt	16
4.2	Sukupuolineutraalin ja sukupuolisensitiivisen kasvatuksen erot	18
4.3	Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa	19
5	KIUSAAMINEN VARHAISKASVATUKSESSA	20
5.1	Kiusaamisen piirteitä	20
5.2	Kiusaamiseen puuttuminen	21
5.3	Sukupuoli kiusaamistilanteissa	22
6	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	23
6.1	Opinnäytetyöprosessin eteneminen	23
6.2	Työelämäkumppani	24
6.3	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet	26
6.4	Tutkimuskysymykset	26
6.5	Tutkimusmenetelmä	27
6.6	Aineistonkeruu	31
6.7	Analysointimenetelmä	32
6.8	Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys	34
7	TUTKIMUSTULOKSET	36

7.1	Miten kasvattajat toimivat kiusaajan kanssa.....	37
7.2	Miten kasvattajat toimivat kiusatun kanssa	38
7.3	Mitä tehtiin yhdessä.....	39
7.4	Vastauksissa esiintyneet spekulatiot.....	40
7.5	Yhteenveto	41
8	POHDINTA.....	43
8.1	Tulosten pohdinta	43
8.2	Tutkimuksen luotettavuus ja yleistettävyys.....	46
8.3	Oman ammatillisen kasvun ja opinnäytetyöprosessin tarkastelu	50
8.4	Jatkotutkimushaasteet.....	51
	LÄHTEET.....	53
	LIITTEET	

Liite 1. Varhaiskasvatuksen tavoitteet

Liite 2. Tutkimuslupahakemus

Liite 3. Tutkimuslupa

Liite 4. Kehyskertomus 1

1 JOHDANTO

Uusien varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden astuessa voimaan elokuussa 2017 moni asia muuttui suomalaisessa varhaiskasvatuksessa. Yksi näistä asioista on sukupuolisensitiivisyys: uusi kasvatuksellinen periaate, jota ei vanhoissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ollut mainittukaan, mutta joka nyt on suomalaisen varhaiskasvatuksen virallinen linjaus. Sukupuolisensitiivisyyden virallinen tunnustaminen on kuitenkin vain ensiaskel, josta kyseisen toimintaperiaatteen aito juurruttaminen osaksi varhaiskasvatuksen arkea voi alkaa. Seuraava askel on tilanteen kartoitus: kuinka sukupuolisensitiivistä varhaiskasvatus tällä hetkellä on? Juuri tällainen kartoitus on tämän opinnäytetyön tavoitteena. Asiaa lähestytään kiusaamistilanteiden kautta, sillä yksittäisen tilanteen valitseminen tuo tutkittavaan ilmiöön tarpeellista konkreettisuutta ja kiusaamistilanteissa sukupuoliroolit ovat esillä erityisen näkyvästi.

Tässä opinnäytetyössä tutkitaan, kuinka sukupuolisensitiivisesti Mikkelin kaupungin päiväkotien kasvatushenkilöstö toimii kiusaamistilanteissa. Sukupuolisensitiivisyyden toteutumista arvioidaan vertailemalla niitä keinoja, joilla kasvattajat selvittelevät kiusaamistilannetta silloin kun kiusaajana on tyttö ja kiusattuna poika niihin keinoihin, joilla kasvattajat selvittelevät tilannetta kiusaajan ollessa poika ja kiusatun ollessa tyttö. Aineistonkeruumenetelmänä on käytetty eläytymismenetelmää. Eläytymismenetelmässä tutkimuksen toteuttajat laativat lyhyitä, keskenään varioivia kehyskertomuksia, joiden pohjalta vastaajat laativat pienimuotoisen tarinan (Eskola 1997, 5). Vastaajien kirjoittamia tarinoita vertailemalla on mahdollista arvioida kertomusten välillä varioivan tekijän – tässä tapauksessa kiusaajan ja kiusatun sukupuolen – merkitystä vastausten sisältöön. Aineisto koostuu yhteensä 15 varhaiskasvattajan vastauksesta ja on kerätty marraskuussa 2017.

Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys muodostuu varhaiskasvatuksesta, sukupuolesta, sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta sekä varhaiskasvatuksessa tapahtuvasta kiusaamisesta kertyneen aiemman tutkimustiedon ympärille. Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan sitä kasvatuksen, opetuksen ja hoidon kokonaisuutta, johon alle kouluikäinen lapsi osallistuu varhaiskasvatuspalveluissa. Varhaiskasvatuspalveluihin kuuluvat päiväkodit, perhepäivähoito sekä muu varhaiskasvatus kuten kerho- ja leikkitoiminta. (THL 2017.) Tässä opin-

näytetyössä keskitytään nimenomaan päiväkodeissa järjestettävään varhaiskasvatukseen. Tutkimuksessa mukana olevat päiväkodit ovat kaikki Mikkelin kaupungin päiväkoteja.

Sukupuolentutkimuksesta opinnäytetyössä on hyödynnetty erityisesti tietoa sukupuolen moninaisuudesta. Sukupuolta voidaan määritellä monella tavalla, ja sillä on aina useita ulottuvuuksia, joista biologinen sukupuoli on vain yksi. Tässä tutkimuksessa keskeisimmät sukupuoleen ja sen ilmaisuun liittyviä käsitteet ovat sukupuoli-identiteetti ja sukupuolirooli. Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan käsitystä tai tunnetta omasta sukupuolesta (Reisby 1999, 23). Sukupuolirooli puolestaan vastaa yhteiskunnan asettamien odotusten ja normien pohjalta opittua käyttäytymismallia (Syrjäläinen & Kujala 2010, 30).

Opinnäytetyön keskeisin käsite ja tutkimuskohde on sukupuolisensitiivinen kasvatusta. Sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella tarkoitetaan lasten kohtaamista yksilöllisesti, pikemmin kuin kasvattajan ylläpitämien sukupuoliroolien kautta (Naisasialiitto Unioni ry 2008). Sukupuolisensitiivisyyteen kuuluu kasvattajan omien asenteiden pohdinta ja sukupuolittuneiden käytäntöjen purkaminen (Ylitapio-Mäntylä 2017, 284). Sukupuolittuneet käytännöt tarkoittavat juurtuneita perinteisiä ajatuksia siitä, miten tytön tai pojan tulisi toimia (Ylitapio-Mäntylä 2012a, 9).

Sukupuolisensitiivisyyttä on tässä opinnäytetyössä lähestytty erityisesti varhaiskasvatuksessa ilmenevien kiusaamistilanteiden kautta. Kiusaamisella tarkoitetaan toistuvasti samaan henkilöön kohdistuvaa tahallisen vihamielistä käytöstä (Salmivalli 2010, 12–13). Kiusaaminen kohdistuu usein sellaisiin lapsiin ja nuoriin, jotka rikkovat sukupuolirajoja tai toistavat sukupuoltaan ”väärin” (Alasaari & Katainen 2016, 15). Kiusaamistilanteissa lasten sukupuoli näkyy lisäksi tilanteessa omaksuttujen roolien sukupuolittuneisuutena (Pollari & Vattjus 2007, 19).

Aihe tälle opinnäytetyölle on syntynyt oman kiinnostukseni pohjalta. Minua on pitkään kiinnostanut sukupuolen moninaisuus varhaiskasvatuksessa ja opinnäytetyö tarjosi hyvän mahdollisuuden syventyä aiheeseen. Sukupuolisensitiivisyys tarjosi lähtökohdan, joka paitsi tuntui kasvatuksellisesti tärkeältä, oli

myös uusien varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden vuoksi ajankohtainen. Opinnäytetyön työelämäkumppanina on toiminut sukupuolisensitiivisen varhaiskasvatuksen uranuurtaja, Tasa-arvoinen päiväkotitoiminta -hanke, jota edeltäjineen on pitkälti kiittäminen sukupuolisensitiivisyyden tunnettuudesta suomenkielisen varhaiskasvatuksen kentällä. Eräänä tämän opinnäytetyön tavoitteena onkin ollut osaltaan vastata sukupuolisensitiivisen pedagogiikan kehittämistarpeeseen ja lisätä sukupuolisensitiivisyyden tunnettuutta entisestään.

2 VARHAISKASVATUS

2.1 Varhaiskasvatus Suomessa

Varhaiskasvatus tarkoittaa lapsen kasvatuksesta, opetuksesta ja hoidosta muodostuvaa suunnitelmallista ja tavoitteellista, pedagogisesti painottuvaa kokonaisuutta. Varhaiskasvatuksella tuetaan lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista ja edistetään hänen hyvinvointiaan. Kaikilla alle kouluikäisillä lapsilla on oikeus varhaiskasvatukseen. Käytännössä lastensa osallistumisesta päättää vanhemmat. Varhaiskasvatuspalveluihin kuuluvat päiväkodit, perhepäivähoito sekä muu varhaiskasvatus kuten kerho- ja leikkitoiminta. (THL 2017; Opetushallitus 2017.)

Meillä Suomessa julkisesti organisoitu varhaiskasvatus on useimmiten tarkoittanut päivähoitoa, ja päivähoitoa on pitkään pidetty lapsiperheille suunnattuna sosiaalipalveluna, jonka ansiosta lapsen vanhemmat vapautuvat työelämään. Tässä Suomi eroaakin useista muista länsimaista, joissa syyt lapsen varhaiskasvatukselle ovat verrattain lapsikeskeisempiä, kuten kansainväliset vertailututkimukset ovat osoittaneet. (Karila ym. 2001, 13–15.) Vaikka varhaiskasvatus on tätä nykyä siirtynyt sosiaalipalvelusta osaksi kasvatus- ja koulujärjestelmää, on varhaiskasvatuksen sosiaalinen luonne säilynyt. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, kuinka varhaiskasvatuslaissakin (29.12.2016/1504) korostetaan vanhemmuuden tukemista ja monialaista yhteistyötä. (Marttila 2016, 56.)

Varhaiskasvatus perustuu yleensä kehityspsykologiaan ja eri ikäkausille asetettuihin kehitysodotuksiin. Vaikka lapsen kehityskulkua verrataankin kehityspsykologisiin teorioihin, tiedostetaan samalla että jokainen lapsi on yksilöllinen, ja hänen tietonsa ja taitonsa kehittyvät omassa tahdissaan. (An-

ning, Cullen & Fleeer 2009, 4-5.) Lisäksi Kronqvist (2017) huomauttaa, että lapsi ei ole irrallaan siitä ympäristöstä, jossa hän kasvaa ja kehittyy. Pelkästään yksilöpsykologinen tieto ei ole riittävä perusta varhaispedagogiikan suunnittelulle, vaan tarvitaan myös sellaista kehityspsykologista orientaatiota, jossa kyetään huomioimaan lapsen toimijuuteen, yksilöllisyyteen ja kasvu ympäristöön liittyvät näkökulmat. (Kronqvist 2017, 8.)

2.2 Varhaiskasvatussuunnitelmakokonaisuus

Jokaiselle päiväkodissa tai perhepäivähoidossa olevalle lapselle laaditaan henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma hänen kasvatuksensa, opetuksensa ja hoitonsa toteuttamisesta. Suunnitelmaan kirjataan lapsikohtaiset tavoitteet sekä toimenpiteet, joilla tavoitteet saavutetaan. Lisäksi kirjataan lapsen mahdollinen tuen tarve sekä suunnitellut tukitoimenpiteet. Varhaiskasvatussuunnitelma syntyy kasvatushenkilöstön ja lasten vanhempien tai muiden huoltajien välisessä yhteistyössä. Lisäksi suunnitelmaa laadittaessa huomioidaan lapsen oma mielipide. (Varhaiskasvatustaki 29.12.2016/1504.)

Varhaiskasvatuksen yhdenvertaiseksi toteutumiseksi koko maassa, varhaiskasvatustaisissa säädettyjen tavoitteiden toteutumiseksi sekä varhaiskasvatuksen laadun kehittämiseksi laatii ja päättää Opetushallitus varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa on määrätty keskeisistä varhaiskasvatuksen toteuttamisen sisällöistä, varhaiskasvatustalvelujen ja lapsen huoltajien välisestä yhteistyöstä, monialaisesta yhteistyöstä sekä lapsikohtaisen varhaiskasvatussuunnitelman sisällöstä. (Varhaiskasvatustaki 29.12.2016/1504.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteilla on varhaiskasvatuksen järjestäjiä oikeudellisesti velvoittava asema. Asiakirjalla on lainsäädännöllinen perusta, mikä näkyy lukuisina viittauksina lainsäädäntöön, erityisesti varhaiskasvatustakiin. Määräysten lisäksi varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin on koottu ymmärtämistä helpottavaa tekstiä. (Opetushallitus 2016, 8–9.)

Varhaiskasvatussuunnitelmakokonaisuus muodostuu yhteensä kolmesta tasosta. Lapsikohtaisen varhaiskasvatussuunnitelman ja valtakunnallisten varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden väliin jäävät paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat laaditaan varhaiskasvatuksen järjestäjien toimesta.

Paikallisen varhaiskasvatussuunnitelman tehtävänä on määritellä, ohjata ja tukea varhaiskasvatuksen järjestämistä paikallisesti. Paikallista suunnitelmaa laadittaessa on otettava huomioon lasten tarpeet, paikalliset erityispiirteet, pedagogiset painotukset sekä varhaiskasvatusta koskevan arviointitiedon ja kehittämistyön tulokset. (Opetushallitus 2016, 8–9.) Mikkelin alueella varhaiskasvatuksen järjestää Mikkelin kaupunki. Mikkelin paikallisen varhaiskasvatussuunnitelman on laatinut Mikkelin kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmatyön ohjausryhmä. (Mikkelin kaupunki 2017.)

2.3 Varhaiskasvatuksen tavoitteet

Varhaiskasvatuksen valtakunnalliset tavoitteet on säädetty varhaiskasvatuslaissa. Ne ohjaavat varhaiskasvatussuunnitelmien laadintaa, toteuttamista ja arviointia kaikilla kolmella varhaiskasvatussuunnitelmakokonaisuuden tasolla. Varhaiskasvatuksen järjestäjä on velvollinen kertomaan huoltajille varhaiskasvatuksen tavoitteista ja toimintamuodoista. (Opetushallitus 2016, 15–16.) Varhaiskasvatuslaissa on listattu yhteensä kymmenen tavoitetta valtakunnalliselle varhaiskasvatukselle. Tavoitteet ovat kokonaisuudessaan saatavilla tämän opinnäytetyön liitteenä 1.

Tämän opinnäytetyön kannalta keskeisin varhaiskasvatuslain 2 a §:ssä annetuista tavoitteista on kuudes tavoite, jonka mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on ”antaa kaikille lapsille yhdenvertaiset mahdollisuudet varhaiskasvatukseen, edistää sukupuolten tasa-arvoa sekä antaa valmiuksia ymmärtää ja kunnioittaa yleistä kulttuuriperinnettä sekä kunkin kielellistä, kulttuurista, uskonnollista ja katsomuksellista taustaa”. Käytännössä sukupuolten tasa-arvoa edistetään varhaiskasvatuksen sukupuolisensitiivisyydellä. Sukupuolisensitiivinen kasvattaja tunnustaa ja tiedostaa sukupuolten eroja toistavat käytäntönsä ja pyrkii purkamaan niitä (Ylitapio-Mäntylä 2017, 282).

Edellä mainitun kuudennen tavoitteen lisäksi varhaiskasvatuslaissa on muitakin tavoitteita, joiden toteutumiseksi varhaiskasvatuksen sukupuolisensitiivisyys on tärkeää. Esimerkiksi viidennen tavoitteen mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on ”turvata lasta kunnioittava toimintatapa ja mahdollisimman pysyvät vuorovaikutussuhteet lasten ja varhaiskasvatushenkilöstön välillä” (varhaiskasvatuslaki, 2 a §). Lasta kunnioittavaan toimintatapaan kuuluu osaltaan

se, että kasvattaja ei – tiedostaen tai tedostamattaan – ohjaa lasta tiettyihin omaan maailmankuvaansa sopiviin sukupuolirooleihin. Samaten edistää sukupuolisensitiivinen kasvatustapa lapsen kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia, mikä taas on ensimmäinen varhaiskasvatuslaissa mainituista tavoitteista.

3 SUKUPUOLI

3.1 Sukupuolen moninaisuus

Siinä missä englannin kielessä *sex*-sana viittaa biologiseen ja *gender*-sana sosiaaliseen sukupuoleen, on suomen kielessä vain yksi käännös: sukupuoli. Sukupuolella voidaan tarkoittaa monia asioita ja siinä missä biologinen sukupuoli viittaa ruumiillisiin eroihin miesten ja naisten välillä, on muitakin eroja, jotka syntyvät rakenteellisessa, sosiaalisessa ja kulttuurisessa viitekehysessä. Sosiaalisella sukupuolella viitataan naisten ja miesten olemuksesta tehtyihin ennako-olettamuksiin, joiden johdosta miehet ja naiset nähdään pikemmin sukupuolensa edustajina kuin yksilöinä. Nainen ja mies ovat sosiaalisia, yhteiskunnallisesti määräytyneitä kategorioita; sosiaaliseen sukupuoleen ei synnytä, siihen kasvetaan. (Gordon & Lahelma 1995, 154–155.) Biologialla on oma vaikutuksensa, minkä lisäksi vaikuttavat yksilölliset piirteet sekä kulttuuriset ja sosiologiset suhteet (Reisby 1999, 22). Toisaalta Butler (2006, 55–56) huomauttaa, että biologinen sukupuoli on yhtä lailla sosiaalisesti sukupuolitettu kategoria; sosiaalinen sukupuoli kattaa myös sen diskursiivis-kulttuurisen välineistön, jolla biologiset sukupuolet vakiinnutetaan ”esidiskursiivisiksi” ja poliittisesti neutraaleiksi pinnoiksi.

Biologisen ja sosiaalisen sukupuolen lisäksi on olemassa kulttuurisen ja psyykkisen sukupuolen käsitteet. Kulttuurinen sukupuoli vastaa hyvin pitkälti yhteiskunnan asettamien odotusten ja normien pohjalta opittua käyttäytymismallia eli sukupuoliroolia. (Syrjäläinen & Kujala 2010, 30.) Sukupuolirooliin kuuluu käyttäytymismuodot ja tavat, joilla omaa sukupuolta osoitetaan muille. Sukupuolirooli pitää sisällään käsityksen siitä, mikä on sopivaa pojan ja tytön käyttäytymistä. Sukupuoliroolit omaksutaan varhaislapsuuden aikana tiedostamatta. (Korhonen 2014, 15–16.) Psyykkinen sukupuoli puolestaan tarkoittaa subjektiivista tietoisuutta sukupuolesta. Siihen kuuluu tietoisuus

omasta sukupuolesta ja siitä, mitä se itselle merkitsee. Psyykkinen sukupuoli eli sukupuoli-identiteetti ei tule koskaan valmiiksi, vaan uusiutuu jatkuvasti vuorovaikutuksessa ihmisten kesken. (Reisby 1999, 22–23.)

Ihmisen sukupuolen oletetaan usein olevan fyysisestä kehosta tunnistettava asia. Kaikkien sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu ei kuitenkaan vastaa heidän fyysistä kehoaan. Tällaisia ihmisiä ovat esimerkiksi transsukupuoliset, transvestiitit sekä muunsukupuoliset, joihin viitataan myös yleiskäsitteillä transihminen tai trans. Transsukupuoliset kokevat kuuluvansa toiseen sukupuoleen kuin mihin heidät on syntymässä määritetty. Transvestiitit voivat eläytyä useampaan sukupuoleen ja toivovat tulevansa kohdatuksi siinä sukupuolella, jota kulloinkin ilmentävät. Muunsukupuoliset eivät koe kuuluvansa selkeästi kumpaankaan sukupuoleen; he voivat kokea olevansa vähän kumpaa-kin tai sitten eivät kumpaakaan. Lisäksi on intersukupuolisia ihmisiä, joiden fyysiset, sukupuolta määrittävät ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti miehen tai naisen. Intersukupuolisuus on synnynnäinen tila, ja Suomessa syntyy vuosittain arviolta 10–20 intersukupuolista lasta. Kun sukupuolesta puhutaan tavalla, joka pitää sisällään kaikki sukupuolet ja sukupuolen ilmaisut, käytetään sukupuolen moninaisuuden käsitettä. (Autere 2016, 1–3; Tasa-arvoinen varhaiskasvatus s.a.c.)

3.2 Heteronormatiiviset sukupuoliroolit

Lapsen yksilölliselle sukupuolikehitykselle yksi tärkeimmistä sukupuolen osalueista on sukupuolirooli. Sukupolirooli pitää sisällään yhteisön käsitykset siitä, millainen pojan tai tytön pitäisi olla tai mitä he saavat tehdä. Sukupoliroolit voivat olla hyvinkin rajoittavia ja kasvattajan olisi hyvä miettiä, minkälaisia sukupuolirooleja hän ylläpitää. Aikuiset kohtelevat usein tiedostamattaan tyttöjä ja poikia eri tavoin. (Jarasto & Sinervo 1997, 168–172.)

Heteronormatiivisuus tarkoittaa ajattelu- ja asennoitumistapaa, jonka mukaan toiset sukupuolen ja seksuaalisuuden ilmaisu- ja kokemistavat ovat muita parempia. Parempana nähdään heteroseksuaalisuus ja perinteiset, ”oikeat” tavat ilmaista sukupuolta. Miesten on oltava miehekkäitä, naisten naisellisia. (Lehtonen 2010, 87.) Heteronormatiivista sukupuolijärjestelmää ylläpidetään sukupuolistereotyyppioilla. Yksilöistä, heidän ominaisuuksistaan, toiminnastaan ja

osaamisestaan tehdään sukupuolen perusteella yleistettäviä oletuksia. (Ylitapio-Mäntylä 2012b, 23.) Vaikka aikuiset asettavat runsaasti sukupuolistavia käytäntöjä, rikkovat lapset stereotyyppistä sukupuolen jakoa omilla toimintatavoillaan. Kun lapset toimivat vastoin aikuisten sukupuolisia järjestyksiä, kasvattajat usein yllättyvät ja hämmentyvät, eivätkä tiedä miten toimia, koska tilanne poikkeaa normaalista käytännöstä. Kasvattajat voivat sanomisellaan, eleilläään ja ohjaamisellaan joko vahvistaa tai rikkoa yhteiskunnassa vallitsevia heteronormatiivisia oletusarvoja. (Ylitapio-Mäntylä 2017, 280.)

Sukupuolen oikein ja väärin tekemiseen liittyy feminiinisyyden ja maskuliinisuuden käsitteet. Feminiinisyys ja maskuliinisuus ovat kulttuurisia merkkejä, eleitä ja tyylejä, joiden avulla sukupuolta esitetään. Se, näyttäytyykö jokin teko, ilme, ele tai elehtiminen maskuliinisena vai feminiinisena, määrittyy kulttuurisesti. Heteronormatiivisessa sukupuolijärjestelmässä feminiinisyys kuuluu oikeanlaiseen tyttöyteen ja maskuliinisuus oikeanlaiseen poikuuteen. Rajat ovat kuitenkin häilyviä, sillä jokaisella ihmisellä on oma määränsä feminiinisyttä ja maskuliinisuutta ja oma tapansa määritellä näitä ominaisuuksia. (Ks. Ylitapio-Mäntylä 2012b, 24.)

Taulukko 1. Feminiinisyyden ja maskuliinisuuden ilmeneminen (Ylitapio-Mäntylä 2012b, 25)

Feminiininen	Maskuliininen
hoivaaminen	tekninen osaaminen
heikkous	vahvuus
vetäytyminen	rohkeus
hiljainen	puhelas
kaunis	komea
auttavainen	reipas
yhteistyökykyinen	itsenäinen
käytännöllinen	teoreettinen
vaaleanpunainen	sininen
prinsessasadut	toimintasankaritarinat
nukkekot	autorata

Taulukossa 1 on esitetty joitain yleisesti feminiinisiksi ja maskuliinisiksi miellettyjä asioita ja ominaisuuksia. Feminiinisyyteen kuuluu muun muassa hoivaa-minen, heikkous, vetäytyminen ja hiljaisuus: maskuliinisuuteen kuuluu muun muassa tekninen osaaminen, vahvuus, rohkeus ja puheliaisuus (taulukko 1.)

Kirjallisuudessa voidaan viitata tässä luvussa kuvattuun ilmiöön tai ilmiön eri ulottuvuuksiin monella nimellä: voidaan puhua paitsi heteronormatiivista sukupuolirooleista, myös sukupuolistereotypioista, keskimääräisyyskuvitelmista tai vaikka sukupuolittuneista roolimahdollisuuksista (ks. esim. Ylitapio-Mäntylä 2012b, 23–25; Naisasialiitto Unioni ry 2008). Kuitenkin tässä opinnäytetyössä käytän kyseisestä ilmiöstä yksinomaan termiä heteronormatiiviset sukupuoliroolit. Tiivistetysti heteronormatiiviset sukupuoliroolit ovat usein tiedostamattomia, heteronormatiivisesti määrittyneitä käsityksiä oikeanlaisesta tyttöydestä ja poikuudesta, joiden mukaan feminiiniseksi mielletävä käytös kuuluu tytöille ja maskuliininen pojille.

3.3 Lapsen sukupuoli-identiteetin kehittyminen

Sukupuoliroolien lisäksi toinen lapsen sukupuolikehityksen kannalta keskeinen osa-alue on sukupuoli-identiteetti. Sukupuoli-identiteetti tarkoittaa lapsen sisäistä ymmärrystä siitä, että on oman sukupuolensa jäsen sekä ymmärrystä siitä, että kasvaa äidiksi ja naiseksi, jos on tyttö tai isäksi ja miehiksi, jos on poika. Sukupuoli-identiteetti muodostaa tärkeän osan oman itsensä ja kehityksensä hyväksymisessä, ja kasvattajan on tärkeätä tukea lapsen sukupuoli-identiteetin kehittymistä. (Jarasto & Sinervo 1997, 168–172.)

Sukupuoli-identiteetin kehityksessä on havaittavissa säännönmukaisia kehitysvaiheita. Ensimmäisen vaiheen aikana lapsi ymmärtää olevansa tyttö tai poika ja osaa luokitella myös toiset ihmiset naisiksi tai miehiksi. Lapset saavuttavat tämän vaiheen vähitellen 2,5–3-ikävuoteen mennessä, ja käyttävät sukupuolen tunnusmerkkeinä hiusten pituutta ja vaatetusta. Toisessa vaiheessa lapsi ymmärtää sukupuolen jatkuvuuden läpi elämän, mikä tapahtuu yleensä nelivuotiaana. Tällöin lapset ymmärtävät voivansa tulla isoina joko isäksi tai äidiksi. Kolmannessa kehitysvaiheessa kehittyy lapsen kyky käsittää sukupuolen pysyvyys. Tässä vaiheessa lapsi alkaa ymmärtää sukupuolen pysyvän samana, vaikka vaatetus tai hiusten pituus vaihtuisivatkin. Lapsen on

mahdollista hahmottaa sukupuolen pysyvyys vasta sen jälkeen, kun hän on ymmärtänyt sukupuolen jatkuvuuden. (Keskinen 1995, 116.)

Sukupuolen syntyyn vaikuttaa sukupuoleen liittyvä sosiaalisatio, jota kutsutaan myös reaktiiviseksi vuorovaikutukseksi. Tytöiltä ja pojilta odotetaan ja heille sallitaan eri asioita ja silloinkin kun heidän käyttäytymisensä on samanaista, sitä selitetään ja ymmärretään eri lähtökohdista. Sukupuoli-identiteetti ei kuitenkaan rakennu yksinomaan sosiaalisista odotuksista ja anatomiasta. Sukupuoli-identiteetin ytimessä on lapsen omat tulkinnat, kokemukset ja fantasiat sukupuolestaan. Lapsi rakentaa sukupuoli-identiteettiään aktiivisella psyykkisellä työllä omien ruumiillisten kokemusten ja niistä saadun palautteen ympärille. (Hautamäki 1998, 56–57.) Sukupuolisidonnainen sosiaalistuminen on vain tilastollinen ero, kaksi Gaussin käyrää, jotka menevät osittain limittäin. Kumpikin ryhmä on lopulta luonteeltaan heterogeeninen, sillä ne koostuvat yksilöistä. (Harris 2000, 302.)

Lapsen kehitykselle ideaalia on, jos hänen sukupuoli-identiteettinsä kasvaa vahvaksi ja selkeäksi, kun taas hänen omaksumansa sukupuolirooli jää väljäksi ja avaraksi. Vahva sukupuoli-identiteetti on henkisen hyvinvoinnin perustekijä, ja myönteisen sukupuoli-identiteetin muodostumista voidaan pitää yhtenä kasvatuksen tärkeänä tavoitteena. Vahvat sukupuoliroolit puolestaan asettavat tarkkoja sääntöjä sille, mitä saa ja mitä ei saa tehdä vain koska on syntynyt tiettyyn sukupuoleen. Vahvat sukupuoliroolit asettavat ehtoja sille, millaiset tytöt ja pojat tulevat yhteisössä hyväksytyksi; väljät sukupuoliroolit jättävät tilaa kasvaa ja kehittyä yksilönä, sukupuolesta riippumatta, hyväksyntää menettämättä. (Jarasto & Sinervo 1997, 172–173; Keskinen 1995, 115.)

Kasvattajien on tärkeää muistaa aina suhtautua kunnioittavasti kaikenlaisia sukupuolikokemuksia kohtaan. Sukupuolen moninaisuus saattaa koskettaa lapsiryhmän lapsia monella tavalla, joista kasvattaja ei välttämättä ole tietoinen. Lapsella saattaa olla läheinen, joka on trans tai lapsi voi itse olla sukupuoleltaan muuta kuin miltä hänen kehonsa näyttää, vaikka hän ei sitä vielä osaisikaan sanoiksi pukea. Kapeat oletukset sukupuolesta on hyvä tiedostaa, jotta ei tietämättään loukkaa ketään tai viesti toisten sukupuolten ja sukupuolten ilmaisujen olevan muita arvokkaampia. Sen sijaan lapsen tervettä kasvua aikuisuuteen on mahdollista tukea luomalla turvallista tilaa ja kannustamalla

jokaista lasta olemaan oma itsensä. Läsnaololla, kyvyllä nähdä lapsi omana itsenään ja herkkyydellä lapsen tarpeille voi saada aikaan paljon hyvää. (Aute-re 2016, 1–2.)

4 SUKUPUOLISENSITIIVINEN KASVATUS

4.1 Sukupuolisensitiivisyys ja sukupuolittuneet käytännöt

Sukupuolisensitiivinen pedagogiikka tarkoittaa lasten kohtaamista yksilöllisesti, pikemmin kuin keinotekoisesti ylläpidettyjen sukupuoliroolien kautta. Tavoitteena ei ole tyttöjen ja poikien roolien vaihtaminen, vaan kummankin sukupuolen roolimahdollisuuksien laajentaminen ja uudenlaisten roolimielikuvien liittäminen sukupuoleen. (Naisasialiitto Unioni ry 2008.) Sukupuolisensitiivinen kasvattaja pohtii aktiivisesti sukupuoleen liittyviä asenteitaan. Hän pyrkii purkamaan kasvatuksen sukupuolittuneita käytäntöjä, mikä näkyy jatkuvana oimien käytäntöjen uudelleentyöstämisenä kasvatuksen arjessa. (Ylitapio-Mäntylä 2017, 284.)

Sukupuolittuneilla käytännöillä tarkoitetaan juurtuneita perinteisiä ajatuksia siitä, miten tytön tai pojan tulisi toimia. Kun kasvattaja tällä tavoin määrittää lasten osaamista ja mahdollisuuksia oppia asioita sukupuolen perusteella, estyy lasten pääsy erilaisiin toimintoihin ja tätä myötä kasvatuksen tasa-arvoisuus. (Ylitapio-Mäntylä 2012a, 9.) Lasten kohtelun ja heihin kohdistuneiden odotusten sukupuolittuneisuus kasvatustutkimuksissa on niin tyypillistä, että on puhuttu jopa piilo-opetus suunnitelmista. Tytöt ja pojat altistuvat samassa fyysisessä ympäristössä keskenään hyvin erilaisille kokemuksille. (Bayne 2009, 132.)

Ylitapio-Mäntylän (2009) on väitöskirjassaan Lastentarhanopettajien jaettuina muisteluina sukupuolesta ja vallasta arjen käytännöissä osoittanut, että myös suomalaisessa varhaiskasvatuksessa on sukupuolittuneita käytäntöjä, joilla sukupuolta pakotetaan tiettyihin, heteronormatiivisiin oletuksiin. Väitöskirjan mukaan lastentarhanopettajat toimivat tiedostamattaan eri tavoin tyttöjen ja poikien kanssa. Sukupuolelle oikeanlaista toimintaa vahvistetaan ja sopimaton paheksutaan, kunnes lapset omaksuvat oikeanlaisen mallin sukupuolelleen. Ylitapio-Mäntylän aineistossa opettajat tuottivat uudelleen perinteisiä

sukupuolisia malleja. Toisaalta paikoin esille nousi myös tietoista sukupuolittuneiden käytäntöjen purkamista. (Ylitapio-Mäntylä 2009, 3, 121–122.)

Kasvattajien puheessa sukupuolittuneisuutta ilmenee monin tavoin. Vuorovai-
kutuksen määrä ja laatu voivat riippua lapsen sukupuolesta. Kasvattajat saat-
tavat esimerkiksi käyttää erilaisia ilmauksia tyttöjen ja poikien kesken. Myös
aihepiireissä on eroa. Aihepiireillä voidaan osoittaa lapselle se, mitkä elämän
osa-alueet oletetusti kuuluvat hänelle. (Teräs 2010, 103.) Sukupuolieroa ko-
rostava yleistämispuhe häivyttää sitä tosiasiaa, että jokainen lapsi on ainutlaa-
tuinen yksilö pikemmin kuin sukupuolensa stereotyyppinen edustaja. Tytöt
ovat keskenään erilaisia, samoin pojat. Sukupuolittuneilla puheilla rikotaan
lasten ainutlaatuisuus ja kategorisoidaan heidän sukupuolen mukaisiin luok-
kiin. (Ylitapio-Mäntylä 2012b, 17.)

Era (2017) on kandidaatintutkielmassaan tutkinut ammattikasvattajien selityk-
siä lasten väliselle varhaiskasvatusympäristössä tapahtuvalle väkivallalle. Hä-
nen aineistostaan yhtenä selitysmallina nousi esille sukupuolirooliteoriaan
pohjautuva ”pojat ovat väkivaltaisista” -malli, joka liitti väkivaltaisuuden olennai-
sena osana poikana olemiseen. Pojat nähtiin verbaalisesti kyvyttömämpinä
kuin ikäisensä tytöt ja väkivalta opittuna ratkaisumallina konfliktitilanteissa.
Lisäksi kaikki Eran haastattelemat kasvattajat ajattelivat lasten sukupuolen
vaikuttavan siihen tapaan, jolla tilanteisiin puututaan sekä siihen miten ne
nähdään. Eran mukaan kasvattajien yleiset poikiin ja tyttöihin liittyvät oletuk-
set rakentavat sukupuolten eroja väkivaltatilanteissa. (Era 2017, 29–33.)

Sukupuolistereotyypioiden ja -normien haastaminen lähtee siitä, että ne ensin
tehdään näkyviksi. Tähän tarvitaan säännöllistä havainnointia ja kartoituksia.
Tehokkaaksi on havaittu esimerkiksi työntekijöiden kuvaaminen heidän toimi-
essaan lasten kanssa. (Sundell & Forsblom-Sinisalo 2012, 133.) Vasta tultu-
aan tietoiseksi omista totutuista toimintamalleistaan voi kasvattaja alkaa ky-
seenalaistamaan niitä. Perinteisillä sukupuolirooleilla on takanaan historian
tuki ja epätasa-arvoisilla mielikuvilla voimanaan niiden usein synnyttämä tur-
vallisuuden tunne. (Paumo 2012, 141.) Omia käsityksiä ja toimintatapoja ei
muuteta hetkessä, vaikka niiden haitallisuuden tiedostaisikin. Siksi sukupuol-
lensensitiivisyydessä onkin kyse omien käytäntöjen jatkuvasta uudelleentyöstä-
misestä kasvatuksen arjessa.

4.2 Sukupuolineutraalin ja sukupuolisensitiivisen kasvatuksen erot

Sukupuolisensitiivisyyden yhteydessä nousee usein esiin myös sukupuolineutraaliuden käsite. Toisinaan käsitteet menevät esimerkiksi toimitusvälineissä niin sekaisin, että sukupuolisensitiivisyyttä arvostellaan niistä asioista, jotka itse asiassa kuuluvat sukupuolineutraaliuteen, eivät sukupuolisensitiivisyyteen. Todellisuudessa käsitteet ovat lähtökohdiltaan varsin erilaisia; etenkin kasvatuksesta puhuttaessa melkein pä toistensa vastakohtia.

Siinä missä sukupuolisensitiivinen kasvatus on taitoa huomata kasvatuksessa vallitsevia sukupuolittuneita käytäntöjä, jättää sukupuolineutraali kasvatus sukupuolen, sukupuoliroolit ja sukupuolittuneet käytännöt huomioimatta. Neutraalius toteutuu tasaisuutena, samanlaisena toimintana eroista huolimatta. Sensitiivisyys puolestaan tarkoittaa herkkyyttä nähdä ja kuulla asioita monesta näkökulmasta. Sukupuolisensitiivisessä kasvatuksessa kohdellaan jokaista lasta samanarvoisena, sukupuolineutraalissa taas samanlaisena. (Ylitapio-Mäntylä 2012b, 25–26.)

Sukupuolineutraalin, heteronormatiivisen ja sukupuolisensitiivisen kasvatuksen erot voi tiivistää seuraavalla tavalla: Sukupuolineutraali kasvatus on kaikille samanlaista, riippumatta biologisesta sukupuolesta ja yksilöllisistä eroista. Heteronormatiivinen kasvatus on tytöille ja pojille erilaista, riippuen biologisesta sukupuolesta mutta kykenemättä ottamaan huomioon yksilöllisiä eroja. Sukupuolisensitiivinen kasvatus taas on kaikille erilaista, biologisesta sukupuolesta riippumatta mutta yksilöllisistä eroista riippuen; sukupuolen moniulotteisuudesta ilmiönä ollaan tietoisia ja kasvattajat pohtivat sukupuoleen liittyviä asioita samalla, kun tukevat lapsen omaa tapaa ilmentää sukupuoltaan ja kokeilla sen rajoja.

Sukupuolineutraali kasvatus ei ole sukupuolisensitiivistä. Sukupuolineutraalilla kasvattajalla on oma ennalta määriteltä käsityksensä sukupuolesta, jonka kautta hän kohtaa kasvattamansa lapset. Käsitys sukupuolesta eroaa toki perinteisestä heteronormatiivisesta käsityksestä, mutta ei sukupuolisensitiivisestä näkökulmasta tarkasteltuna välttämättä ole sen parempi. Sukupuolineutraali kasvattaja arvottaa tietynlaisen (neutraalin) sukupuolen ilmaisun paremmaksi,

samoin kuin heteronormatiivinen. Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen ideana taas on kohdata lapset yksilöllisesti ja antaa heidän itse luoda omat sukupuoli-identiteettinsä ilman, että aikuinen yrittää sitä ohjailla sen paremmin heteronormatiiviseen kuin sukupuolineutraaliinkaan suuntaan.

4.3 Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa

Uusien, vuonna 2017 käyttöön otettujen varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden myötä sukupuolisensitiivisyys on suomalaisen varhaiskasvatuksen virallinen linjaus. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 30) todetaan: ”Varhaiskasvatus on sukupuolisensitiivistä. Henkilöstö rohkaisee lapsia tekemään valintoja ilman sukupuoleen tai muihin henkilöön liittyviin seikkoihin sidottuja stereotyyppisiä rooleja ja ennako-odotuksia.” Lisäksi sukupuolisensitiivisyyteen kehoitetaan Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa toistekin, leikkialoitteiden havainnoinnin ja niihin vastaamisen yhteydessä. Oppimisympäristöjen suunnittelua ja kehittämistä on puolestaan ohjeistettu vahvistamaan yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa, jotta perinteisten sukupuolistereotyyppien rikkominen mahdollistuu. (Opetushallitus 2016, 32, 39.)

Ero vanhoihin, vastikään käytöstä poistuneisiin varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin on selvä. Vuoden 2005 varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2005, 15, 39) tyytyivät toteamaan lapsia kohdattavan tasa-arvoisesti sukupuolesta riippumatta sekä suomalaisessa varhaiskasvatuksessa vallitsevan tasa-arvoisuuden tyttöjen ja poikien välillä. Sen sijaan että sukupuolistereotyyppioita kehoitettaisiin rikkomaan, kuten asiakerän uudemmassa versiossa, vuoden 2005 varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa sukupuolen moninaisuus itse asiassa pelkistetään rivien välissä tytöiksi ja pojiksi. Kaiken kaikkiaan varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden uuden version tapa puhua sukupuolesta on huomattavasti vuoden 2005 version tapaa nykyaikaisempi, itsetietoisempi ja ongelmattomampi.

Mikkelin kaupungin paikallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa (Mikkelin kaupunki 2017) on toistettu valtakunnallisten varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden maininnat sukupuolesta ja sukupuolisensitiivisyydestä sellaisenaan. Mitään ei ole lisätty tai poistettu.

Lackman-Ala-Poikela (2014, 126) toivoi vuonna 2014 ilmestyneessä pro gradu -työssään, että sukupuolisensitiivisyys ja tasa-arvo saataisiin kirjattua uuteen varhaiskasvatuslakiin. Nyt vuonna 2017 sukupuolten välinen tasa-arvo on kirjattuna varhaiskasvatuslakiin varhaiskasvatuksen yhtenä tavoitteena ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa todetaan varhaiskasvatuksen olevan sukupuolisensitiivistä ja kehoitetaan rikkomaan sukupuolistereotypioita. Mutta kuten Lackman-Ala-Poikelakin (2014, 125–126) toteaa, on tämä vasta ensimmäinen askel: Asenteiden muuttaminen ja muuttuminen on huomattavasti hitaampaa. Monet kasvattajat vierastavat sukupuolisensitiivisyyttä siitä yksinkertaisesta syystä, että ovat ymmärtäneet käsitteen sisällön väärin. Tiedon puutteeseen voitaisiin vastata ainakin tarkastelemalla ja päivittämällä kasvat-
taji-
en koulutusohjelmien sisältöä.

5 KIUUSAAMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

5.1 Kiusaamisen piirteitä

Kiusaamisen määritelmä täyttyy, kun yhteen ja samaan henkilöön toistuvasti, järjestelmällisesti ja tarkoituksellisesti kohdistetaan vihamielistä käyttäytymistä yksilön tai useamman ryhmän jäsenen toimesta. Kiusatun ja kiusaajan tai kiusaajien välillä vallitsee vallan epätasapaino; kiusattu on alistetussa asemassa. Kiusaamisessa on kyse vallan tai voiman väärinkäytöstä. Vallan epätasapaino voi perustua monenlaisiin ominaisuuksiin ja resursseihin, ja kiusaaminen voi ilmetä monin eri tavoin. Kiusaaja tavoittelee usein lisää valtaa, mikä tapahtuu kiusatun kustannuksella. Kahden tasaväkisen henkilön ottaessa toisistaan mittaa ei ole kyse kiusaamisesta. Jotta kyse on kiusaamisesta, on alussa lueteltujen piirteiden (toistuvuus, järjestelmällisyys, tarkoituksellisuus) täytyttävä ainakin jossain määrin. (Farrington & Ttofi 2009, 282; Pärssinen 2016, 19–20; Salmivalli 2010, 12–14).

Kiusaaminen on ryhmäilmiö ja siihen liittyy useita rooleja. Kiusaajan ja kiusatun lisäksi kiusaamistilanteeseen voi osallistua ainakin ulkopuolisia, vahvistajia, apureita ja puolustajia. Ulkopuoliset pyrkivät olemaan sekaantumatta kiusaamistilanteisiin, vahvistajat ylläpitävät toiminnallaan kiusaamista, apurit osallistuvat kiusaamiseen ja puolustajat asettuvat puolustamaan kiusattua.

Kiusaamistilanteeseen liittyvien roolien on todettu olevan jokseenkin sukupuolittuneita. (Pollari & Vatjus 2007, 19; Kirves & Stoor-Grenner 2011, 9.) Tutkimuksia päiväkotikiusaamisesta on vielä toistaiseksi vähänlaisesti, mutta kiusaamista on kuitenkin osoitettu esiintyvän jo alle kouluikäisten parissa. Alle kouluikäisten keskuudessa kiusaamista on pidetty hieman tabuna, ja siitä on alettu keskustella vasta viime vuosina. Kiusaaminen on ilmiönä hyvin samankaltainen, tapahtui se varhaiskasvatuksessa tai koulussa. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 3.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa todetaan, että kiusaamista, väkivaltaa tai häirintää ei varhaiskasvatuksessa sallita. Kiusaamiseen puututaan ja sitä ehkäistään suunnitelmallisesti. Yhdessä lapsen kanssa opetellaan tunnistamaan ristiriitoja ja ratkaisemaan niitä rakentavalla tavalla. Kiusaamisen tunnistaminen ja siihen puuttuminen on oleellinen osa koko yhteisön turvallisuudesta huolehtimista. (Opetushallitus 2016, 31.)

5.2 Kiusaamiseen puuttuminen

Päiväkotikiusaaminen voi saada uhrissaan aikaan yksinäisyyttä, heikentynyttä itsetuntoa ja vastenmielisyyttä koulun aloittamiseen, joten kyseessä on vakava ongelma. Aikuisen puuttuminen kiusaamiseen on tärkeää, sillä kiusaavat lapset saavat vertaisiltaan vain vähän kielteistä palautetta, eivätkä lopeta kiusaamistaan ilman aikuisen aktiivista tukea. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 3.)

On mahdotonta antaa yhtä oikeaa mallia, jolla voisi ratkaista kaikki kiusaamistilanteet. Kiusaaminen on joka kerta erilaista, koska se riippuu yksilöistä, heidän välisistä suhteistaan, aikuisista, työyhteisön dynamiikasta sekä kaikkien näiden summasta. Ongelmat vuorovaikutussuhteissa ovat aina yhteydessä siihen tilanteeseen, jossa ne tapahtuvat, ja sopivin ongelmanratkaisutapa saattaa löytyä vain kokeilemalla. Kiusaamisen ehkäisyn keinot ovat löydettävissä työyhteisöstä ja tilannekohtaisista pedagogisista ratkaisuista pikemmin kuin ulkoapäin tuoduista valmiista malleista. (Repo 2013, 16–17.)

Pienten lasten kanssa toimivalla aikuisella on suuri merkitys. Pienet lapset luottavat aikuisen apuun ja kertovat asioistaan empaattiselle aikuiselle herkästi, jolloin tilanteet tulevat tietoon. Kiusaamistilanteisiin puuttumisella on myös

suurempi vaikutus kiusaamistilanteiden vähenemiseen kuin vanhempien lasten kanssa. Alle kouluikäisten lasten sosiaaliset suhteet eivät ole vielä niin monimutkaisia kuin kouluikäisten, eikä heidän identiteettinsä ole vielä muotoutunut kiusaajaksi tai kiusatuksi. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 19.)

Erilaisuudesta johtuvaa kiusaamista voidaan ehkäistä nostamalla varhaiskasvatuksessa esiin tasa-arvoasioita ja sukupuolittuneita käytäntöjä. Samalla luodaan toisia arvostavaa ja kunnioittavaa ilmapiiriä, joka tukee lapsen hyvinvointia, kasvua ja kehitystä. (Ylitapio-Mäntylä 2012b, 19.) Jotta kasvattaja osaa tunnistaa ja ehkäistä sukupuoleen liittyvää kiusaamista, on hänen hyvä olla tietoinen sukupuolen merkityksestä kiusaamistilanteissa.

5.3 Sukupuoli kiusaamistilanteissa

Sukupuoli on läsnä kiusaamistilanteissa monin tavoin. Ensinnäkin kiusaamistilanteissa omaksutut roolit ovat joissain määrin sukupuolittuneita. Tytöt toimivat kiusaamistilanteissa useammin puolustajina tai ulkopuolisina, kun pojat puolestaan omaksuivat yleensä vahvistajan tai apurin roolin (Pollari & Vatjus 2007, 19). Pojat ovat tyttöjä useammin ylipäätään osallisina kiusaamistilanteissa. He ovat tyttöjä useammin myös kiusaajan ja kiusaaja-uhrin rooleissa. Myös kiusaamisen tapa on sukupuolittunutta: pojat käyttävät enemmän fyysistä, verbaalista ja objektisuhteista kiusaamista, kun taas ryhmästä poissulkemista käyttävät sekä pojat että tytöt yhtä paljon. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 8.)

Kiusaamista käytetään myös keinona sukupuolen ilmaisun säätelyssä. Alasaaren ja Kataisen (2016) tekemässä Selvityksessä sukupuolten tasa-arvon edistämisestä varhaiskasvatuksessa todetaan tiukkojen sukupuolirajojen liittyvän usein kiusaamiseen: kiusaaminen kohdistuu lapsiin ja nuoriin, jotka rikkovat sukupuolirajoja tai eivät toista sukupuoltaan ”oikein”. Kiusaaminen toimii normatiivisten rajojen vartioinnin keinona. Erityisesti pojat joutuvat helposti kiusatuksi liiasta feminiinisyydestä. Alasaari ja Katainen huomauttavat, että tiukasti binäärinen käsitys sukupuolesta lisää itsessään lasten välistä kiusaamista, ja kehottavat kasvattajia tekemään sukupuolen moninaisuutta näkyväksi. (Alasaari & Katainen 2016, 15–16.)

Lackman-Ala-Poikela (2014) teki pro gradu -työssään samansuuntaisia havaintoja. Hänen tutkimuksessaan lapsia painostettiin leikkimään sukupuolelleen tyypillisesti kuuluvilla leluilla ja tavoilla. Painostukseen osallistuivat sekä yhteiskunta että lasten vertaiset. Yhteiskunta painosti lapsia esimerkiksi vahvasti sukupuolittavan varhaiskasvatuksen kautta, joka jätti lapsille vain rajallisen vapauden leikkiä sukupuolelleen epätyypillisillä leluilla. Vertaiset puolestaan painostivat sukupuolenmukaiseen toimintaan pilkkaamalla, kiusaamalla, määräämällä ja mallintamalla oikeaa toimintatapaa. Normista poikkeavia lapsia kiusattiin avoimesti, minkä vuoksi harva uskalsi poiketa normeista. (Lackman-Ala-Poikela 2014, 124.)

Alasaaren & Kataisen ja Lackman-Ala-Poikelan havaintoja voidaan selittää turvautumalla Judith Butlerin teoriaan sukupuolen performatiivisuudesta eli tekemisestä. Englanninkielinen ilmaisu ”perform” tarkoittaa esittämistä, tekemistä ja suorittamista, ja teoriassa korostuu sukupuolen toiminnallisuus. Sukupuoli syntyy tekemisen ja toiston kautta, eikä näiden takana ole mitään perustaa, joka olisi riippumaton kulttuurisista ja yhteiskunnallisista tekijöistä. Sukupuoli on täysin diskursiivisesti synnitetty. (Vuollet 2012, 30.) Sukupuolen performatiivinen luonne tekee siitä haavoittuvan, minkä vuoksi sukupuolen tekeminen on tiukasti säädeltyä ja heteroseksualisoitua. Lapset, jotka tekevät sukupuoltaan väärin tai eivät sitoudu heteroseksuaalisiin normeihin joutuvat usein rangaistuksi tulemalla kiusatuksi tai eristetyksi. Kiusaaminen toimii heteronormatiivista sukupuolen performanssia suojaavana ja ylläpitävänä säätelykeinona. Sukupuolen tekemisessä onnistuminen on tärkeää, sillä se vaikuttaa paitsi lapsen itsekuvaan, myös siihen kuvaan, jonka muut, etenkin vertaiset, saavat hänestä. (Robinson & Díaz 2006, 139–140.)

6 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

6.1 Opinnäytetyöprosessin eteneminen

Opinnäytetyöprosessi alkoi alkuvuonna 2017 ideoinnilla. Ideapaperin esitin maaliskuussa 2017, jonka jälkeen lähdin vaihtoon Saksaan, jolloin opinnäytetyön tekeminen keskeytyi noin puoleksi vuodeksi. Palasin opinnäytetyön pariin syyskuussa 2017 palattuani takaisin Suomeen. Aloin valmistella tutkimussuunnitelmaani, jonka esitin suunnitelmaseminaarissa 10.10.2017. Samoihin

aikoihin varmistui myös yhteistyö työelämäkumppanini Tasa-arvoinen päiväkotitoiminnan kanssa. Tutkimuslupaa hain Mikkelin kaupungin varhaiskasvatustoimintajohtajalta 17.10.2017 (liite 2) ja tutkimuslupa myönnettiin seuraavana päivänä 18.10.2017 (liite 3).

Tässä vaiheessa pääsin aloittamaan käytännön valmistelut. Laadin kehyskertomukset sekä saatekirjeet ja vastausohjeet valmiiksi. Tein kehyskertomuksista Webropol-kyselyt. Jatkossa käytänkin opinnäytetyön aineistonkeruusta termiä kysely, viitaten juuri Webropol-kyselyyn, jonka kautta kasvattajat vastauksensa kehyskertomukseen kirjoittivat. Lähetin kyselyn ensimmäisen kerran valitsimilleni päiväkodeille 6.11.2017, ja 20.11.2017 karhusin vielä lisävastauksia.

Tässä vaiheessa työni eteni muuten hitaasti johtuen siitä, että olin lokakuussa 2017 ruvennut tekemään sijaisuuksia eräässä päiväkodissa ja sijaisuuksia kertyi lopulta enemmän kuin olin odottanutkaan. Runsas työmäärä johti suvantovaiheeseen opinnäytetyöni kanssa. Lopulta joulukuussa 2017 lopetin työt ja päätin keskittyä tekemään opinnäytetyöni loppuun. Aineiston analyysin aloitin tammikuussa 2018 ja saman kuun aikana myös viimeistelin opinnäytetyöni. Alkuperäisenä tavoitteenani oli valmistua tammikuussa. Tässä aikataulussa en aivan pysynyt, mutta en myöskään ollut suunnitellut tekeväni niin aktiivisesti töitä. Lopulta sijaisuuksien tekeminen oli oman ammatillisen kasvuni kannalta tärkeä kokemus ja tarjosi hyödyllisiä näkökulmia myös opinnäytetyöhöni. Olen kaiken kaikkiaan tyytyväinen siihen, miten opinnäytetyön toteutus lopulta eteni.

6.2 Työelämäkumppani

Työelämäkumppaniksi opinnäytetyölleni onnistuin saamaan Naisasialiitto Unioni ry:n hallinoidun ja Opetushallituksen rahoittaman Tasa-arvoinen päiväkotitoiminnan kanssa. Hankkeen tavoitteena on edistää sukupuolisensitiivisyyden tunnettuutta suomalaisen varhaiskasvatuksen keskuudessa, mikä sopi oman tutkimusaiheeni kanssa täydellisesti yhteen. Yhteistyö aloitettiin allekirjoittaneen aloitteesta. Lähestyin projektipäällikkö Reija Kataista syyskuussa 2017, jolloin kuvailin lyhyesti tutkimukseni idean ja kysyin yhteistyön mahdollisuudesta. Sain pian myönteisen vastauksen. Tutkimussuunnitelmani valmistutut-

tua lähetin senkin hyväksyttäväksi ja lokakuussa 2017 allekirjoitimme opinnäytetyösopimuksen.

Hankkeen taustahistoria ulottuu aina vuoteen 2006, jolloin perustettiin Naisasialiitto Unionin alainen koulutustyöryhmä. Koulutusryhmän tavoitteena oli edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa suomalaisissa koulutus- ja kasvatustutustuutioissa. Vuonna 2008 järjestettiin Tavoitteena tasa-arvoinen päiväkotiseminaari, jossa heräsi innostus sukupuolisensitiivisyyden nostamisesta tavoitteeksi suomenkielisiin päiväkoteihin. Naisasialiitto Unionin koulutusryhmä ryhtyi aktiivisesti suunnittelemaan hanketta aiheesta, ja pilottihanke Tasa-arvokasvatuksen kehittäminen päiväkodeissa toteutettiin vuosina 2010–2011 silloisen opetusministeriön rahoittamana. (Tasa-arvoinen varhaiskasvatus s.a.a.)

Pilottihankkeessa kerättiin tietoa lasten kohtaamisen tasa-arvoisuuden asteesta suomenkielisissä päiväkodeissa videoimalla kolmen kunnallisen päiväkodin työntekijöiden toimintaa. Päiväkotien työntekijät toimivat lastentarhanopettajan tai lastenhoitajan tehtävissä. Videointien lisäksi hankkeeseen kuului kasvattajille suunnattu alkukysely, projektityöntekijän vierailu päiväkodeissa ja yhdessä vanhempainillassa, henkilöstölle pidetyt palaute- ja kehityspalaverit sekä hankkeen lopuksi järjestetty iltaseminaari. Hankkeen tavoitteena oli tiedon keräämisen lisäksi jättää konkreettinen jälki mukana olleiden päiväkotien arkeen ottamalla käyttöön jokin tasa-arvoa lisäävä käytäntö ja huomioimalla sukupuolten tasa-arvo ja moninaisuus päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelman päivittämisen yhteydessä. (Paumo 2012, 145–146.)

Pilottihankkeen jälkeen käynnistyi vuonna 2012 Tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa –hanke, jonka jatkohanke tämänhetkinen hanke ja yhteistyökumppanini on. Hankkeen ja jatkohankkeiden pohjalta on vuodesta 2012 lähtien tuotettu muun muassa koulutussivusto, järjestetty täydennyskoulutusta, annettu kasvatustieteellisiä lausuntoja sekä yleensäkin laajennettu sukupuolisensitiivisyyden tunnettuutta suomenkielisellä varhaiskasvatuskentällä. Hanke on yhteistyössä sosionomi- ja sukupuolentutkimuksen opiskelijoiden kanssa tuottanut lukuisia opinnäytetöitä ja yhden pro gradu -tutkielman. Nykyisen hankekauden rahoitus päättyy toukokuussa 2018. (Tasa-arvoinen varhaiskasvatus s.a.a; Tasa-arvoinen varhaiskasvatus s.a.b.)

6.3 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli tarkastella, kuinka hyvin varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa mainittu sukupuolisensitiivisyys todella toteutuu Mikkelin kaupungin päiväkodeissa. Aiheesta kerättiin tietoa tarkastelemalla kiusaamistilanteita, koska kiusaamistilanteissa sukupuoli ja sukupuoliroolit ovat usein korostetusti läsnä. Opinnäytetyö sai alkunsa omasta kiinnostuksestani varhaiskasvatuksen sukupuolittuneisuutta kohtaan ja vastaa osaltaan tähän kiinnostukseen. Myös uusista varhaiskasvatussuunnitelman perusteista johtuva sukupuolisensitiivisyyden ajankohtaisuus teki opinnäytetyöstä perustellun. Sukupuolisensitiivisyyden toteutumisen kartoitus on ensimmäinen askel matkalla aidosti sukupuolisensitiiviseen varhaiskasvatukseen.

Opinnäytetyön ensisijaisena tavoitteena oli saada mahdollisimman realistinen kuva siitä, missä määrin varhaiskasvattajien kiusaamistilanteissa käyttämät toimet riippuvat kiusaajan ja kiusatun sukupuolesta. Tämän tiedon avulla olisi myös mahdollista arvioida, kuinka sukupuolisensitiivistä – tai sukupuolittavaa – varhaiskasvatus näiltä osin on. Lisäksi tavoitteena oli osaltaan vastata sukupuolisensitiivisen pedagogiikkaan kehittämistarpeeseen sekä lisätä sukupuolisensitiivisyyden tunnettuutta.

Myös henkilökohtaisia tavoitteita opinnäytetyöllä oli. Halusin kasvattaa omaa ymmärrystäni ja osaamistani tutkimuskohteestani ja siihen liittyvistä ilmiöistä. Myös yleinen ammatillinen kasvu ja tutkimuksellisen osaamisen kehittäminen olivat tavoitteenani.

6.4 Tutkimuskysymykset

Opinnäytetyöni ensisijaisena tutkimuskysymyksenä oli selvittää, kuinka sukupuolisensitiivisesti varhaiskasvattajat toimivat kiusaamistilanteissa. Sukupuolisensitiivisyys tarkoittaa tässä yhteydessä tasa-arvoisuutta; sitä että varhaiskasvattajien toimenpiteet eivät riipu kiusaajien ja kiusattujen sukupuolesta. Analyysissani pyrin selvittämään, onko kasvattajien tuottamissa tarinoissa havaittavissa säännönmukaisia eroja. Pyrin löytämään kasvattajien tarinoista sukupuolittuneet käytännöt, jos niissä sellaisia esiintyy.

Sukupuolisensitiivisyyden toteutumisen arvioimisen lisäksi haluan selvittää, vaikuttavatko kiusaajan ja kiusatun sukupuoli siihen, millaisin toimenpitein kasvattajat heidän kanssaan tilannetta käsittelevät. Tutkimuskysymykseni olivat siis tiivistetysti seuraavanlaiset:

- Kuinka sukupuolisensitiivisesti varhaiskasvattajat toimivat kiusaamistilanteissa?
- Vaikuttaako kiusaajan sukupuoli siihen, miten kasvattajat hänen kanssaan toimivat? Miten?
- Vaikuttaako kiusatun sukupuoli siihen, miten kasvattajat hänen kanssaan toimivat? Miten?

6.5 Tutkimusmenetelmä

Valitsin opinnäytetyölleni laadullisen lähestymistavan. Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Laadullinen tutkimus tunnustaa todellisuuden moninaisuuden ja sen että tutkimustulokset ovat ehdollisia, aikaan ja paikkaan rajoittuvia selityksiä. Pyrkimyksenä on tosiasioiden löytäminen tai paljastaminen, pikemmin kuin jo olemassaolevien väittämien todentaminen. (Hirsjärvi ym. 2012, 161.) Laadullisessa tutkimuksessa tutkitaan ihmisten välistä, sosiaalista merkitysten maailmaa. Tutkijan on tarpeellista erottaa toisistaan kokemuksiin ja käsityksiin liittyvät merkitykset, koska ne eroavat toisistaan merkityksellisesti: kokemukset ovat omakohtaisia, kun taas käsitykset kertovat tyypillisistä tavoista ajatella esimerkiksi jonkin yhteisön sisällä. (Vilka 2015, 118.) Tässä opinnäytetyössä tutkittiin nimenomaan kasvattajille tyypillisiä käsityksiä.

Laadullisessa tutkimuksessa tarvitaan aina teorian tietoa. Teorialla tarkoitetaan tutkimuksen viitekehystä, eli tutkimuksen kannalta keskeisten käsitteiden ja niiden välisten suhteiden kuvausta. Tutkimukseen tarvitaan teoriaa paitsi kuvaamaan, mitä tutkituista ilmiöistä jo tiedetään, myös metodien sekä tutkimuksen etiikan ja luotettavuuden hahmottamiseen. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 18–19.) Tämän tutkimuksen teoreettinen viitekehys perustui aiemmalle tutkimustiedolle varhaiskasvatuksesta, sukupuolesta, sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta ja kiusaamisesta varhaiskasvatuksessa. Näitä kaikkia tarvittiin tutkittavan asian ymmärtämiseen ja niiden välisten suhteiden ymmärtäminen loi tutkimukselle tukevan pohjan. Valmista tutkimustietoa itse ilmiöstä, sukupuoli-

lisisensitiivisyydestä varhaiskasvatuksen kiusaamistilanteissa, ei vielä ollut saatavilla, mutta yhdistelemällä tietoa muun muassa sukupuolittavista käytännöistä, heteronormatiivisista sukupuolirooleista, sukupuolen merkityksestä kiusaamistilanteissa sekä sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta oli mahdollista päästä lähelle itse ilmiötä.

Laadullinen tutkimus on prosessi. Tutkijalla on tutkimuksessaan rooli aineistonkeruun välineenä, minkä vuoksi aineistoon liittyvät näkökulmat ja tulkinnat kehittyvät tutkijan tietoisuudessa sitä mukaa kun tutkimusprosessi etenee. Tutkimuksen etenemistä ei aina voi suunnitella selkeisiin eri vaiheisiin. Tutkittavaan ilmiöön liittyvä arvoitus voi aueta vähitellen tutkimuksen edetessä, vaikuttaen samalla tutkimusmenetelmällisiin ratkaisuihin. Tutkimuksen eri elementit – kuten tutkimustehtävä, teorianmuodostus, aineistonkeruu ja aineiston analyysi – saattavat limittyä toisiinsa, kehittyvät joustavasti ja ottavat lopullisen muotonsa vasta tutkimuksen kuluessa. (Kiviniemi 2010, 70.) Tässä tutkimuksessa tutkimuksen eri elementtien joustava kehittyminen näkyi esimerkiksi siinä, että analyysiä tehdessäni huomasin tarvitsevani teoriakirjallisuudesta avukseni kuvauksia heteronormatiivisista sukupuolirooleista, minkä sitten lisäsin muuten valmiiseen teoriaosuuteen. Alkuperäinen suunnitelmani etenemistavasta, jossa kirjoittaisin teoriakirjallisuuden täysin valmiiksi ennen aineiston analyysia ei siis pitänyt, vaan päädyin muokkaamaan teoriaosuutta sellaiseksi, että voisin sen avulla päästä analyysissani syvemmälle.

Opinnäytetyöni varsinaiseksi tiedonhankintamenetelmäksi valitsin eläytymismenetelmän. Eläytymismenetelmässä tutkimuksen toteuttajat laativat lyhyitä kehyskertomuksia, joiden pohjalta vastaajat laativat pienimuotoisen tarinan. Tarinoillaan vastaajat kuvaavat, miten kehyskertomuksessa kuvattuun tilanteeseen on päädytty tai vaihtoehtoisesti miten tilanne jatkossa etenee. Peruskehyskertomuksesta luodaan vähintään kaksi erilaista versiota, joissa jotain tiettyä seikkaa on varioitu. Juuri tämän variaation merkityksen selvittäminen on menetelmän keskeinen hyöty ja erityispiirre. Analyysissa keskitytään niihin eroihin, joita yhden tekijän muuttaminen kehyskertomuksissa saa aikaan: menetelmä perustuu kokeellisen ajattelun logiikalle. Yksi kehyskertomus ei vielä riitä muodostamaan eläytymismenetelmää, koska menetelmälle keskeistä vertailua ei voida suorittaa. (Eskola 1997, 5–6; Eskola & Suoranta 2005, 110–112.)

Eläytymismenetelmällä on pyritty saamaan esille niitä toimintamuotoja, joita ihminen arkielämässään käyttää. Ihmisen toimintaa aktiivisena ja ajattelevana toimijana ei rajoiteta, sillä eläytymismenetelmä mahdollistaa harkinnan ja eri vaihtoehtojen punninnan, toisin kuin esimerkiksi strukturoidut kyselyt. Tarinat eivät välttämättä perustu tositapahtumiin, vaan kertovat pikemmin siitä, mitä voisi tapahtua. Kehyskertomusten laadinnassa on tärkeää karsia epäolennaisuuksia ja pitää kertomukset lyhyinä, jotta vastaajat eivät kiinnitä huomiotaan kertomuksen eri yksityiskohtiin ja siten kirjoita eri asioista. (Eskola & Suoranta 2005, 111–113.)

Eläytymisongelma ei ole ongelmaton tutkimusmenetelmä. Eläytymismenetelmällä saatujen kirjoitettujen tarinoiden aitous on kyseenalaistettu ja kirjoitustilannetta arvosteltu keinotekoisuudesta. Erään kritiikin mukaan eläytymismenetelmä tuottaa pelkästään stereotypioita. Todellisuudessa vastausten kirjo ei ole näin suppea; mukaan mahtuu myös poikkeuksellisia vastauksia. Eläytymismenetelmän avulla on mahdollista kerätä rajatun tapahtuman kulttuurisia merkityksiä, jotka nousevat yhteisesti jaetusta kulttuurin kuvastosta. Eläytymismenetelmä antaa luvan vastaajan oman ajattelun ja mielikuvituksen aktiiviselle käytölle, vaikka stereotyyppisten vastausten antaminen taitaa olla tyyppisempää. Menetelmän tuottamaan tietoon ei välttämättä tule suhtautua faktoina, vaan pikemmin tutkijan tieteellistä mielikuvitusta ruokkivina merkkeinä ja vihjeinä. (Eskola & Suoranta 2005, 115–116.)

Valitsin eläytymismenetelmän tiedonhankintamenetelmäksi, koska sen menetelmälliset vahvuudet sopivat omiin tutkimustarpeisiini. Halusin saada esille piilossa olevia, mahdollisesti tiedostamattomia sukupuolistereotypioita, jotka aikaansaavat varhaiskasvatuksessa yleisiä sukupuolittavia käytäntöjä. Kuten edellä on esitetty, on eläytymismenetelmää jopa kritisoitu stereotyyppisten vastausten tuottamisesta. Oman opinnäytetyöni kannalta tämä ei kuitenkaan ollut kielteinen asia – kohdistuihan tutkimukseni nimenomaan stereotyyppisiin käsityksiin. Vaikka sukupuolistereotyyppien vaikutus on aiemmassa tutkimuksessa todistettu, on aihe samalla joissain määrin herkkä. Mielestäni voi olettaa, että esimerkiksi haastatteleamalla en olisi saanut totuudenmukaista kuvaa siitä, kuinka sukupuolisensitiivisesti kasvattajat kiusaamistilanteissa toimivat.

Eläytymismenetelmä vaikutti tähän tarkoitukseen hyvältä mahdollisuudelta: koska kasvattajat eivät tienneet, mikä oli kehyskertomuksissa varioitu seikka, eivät he välttämättä osanneet miettiä sitäkään, mikä olisi niin sanotusti oikea tapa vastata esitettyyn kehyskertomukseen. Toki vastaajat tiesivät, että tutkimuskohteenani oli sukupuolisensitiivisyys kiusaamistilanteissa, mitä en voinut eettisistä syistä olla paljastamatta. Varmistaakseni aineiston totuudenmukaisuuden päätin myös kehottaa vastaajia vastaamaan nimenomaan omien toimintatapojen pohjalta, pikemmin kuin jonkinlaista oikeaa vastausta tavoitellen.

Minulla oli kehyskertomuksesta kaksi versiota, joissa varioivat kiusaajan ja kiusatun sukupuoli, niin että toisessa kertomuksessa kiusaaja oli tyttö ja kiusattu poika ja toisessa kiusaaja oli poika ja kiusattu tyttö. Kehyskertomuksen ensimmäisen variaation olen liittänyt tämän opinnäytetyön liitteeksi (liite 4). Kehyskertomuksen toinen variaatio on lasten sukupuolia lukuun ottamatta täysin identtinen. Variaatioita olisi ollut kiinnostavaa laatia enemmänkin, mutta en ollut varma, kuinka hyvin saisin vastauksia, joten kahden variaation valitseminen oli tässä mielessä varmempaa. Kiusaajan ja kiusatun sukupuolen variointia lukuun ottamatta kehyskertomukset olivat keskenään täysin identtiset. Kehyskertomuksissa kuvailtuna tilanteena oli yksinkertainen, useimmissa päiväkodeissa yleinen kiusaamistilanne, jollaisen selvittelyyn useimmat kasvattajat ovat mitä luultavammin osallistuneet ja varautuneet.

Kehyskertomuksen ensimmäisessä variaatiossa kysyttiin:

Olette ulkoilemassa ryhmäsi kanssa. Pekka tulee itkien luoksesi ja kertoo Kaisan nimitelleen ja lyöneen häntä. Kaisa ei ole huomaavinaanakaan. Miten toimit?

Kehyskertomuksen toisessa variaatiossa kysyttiin:

Olette ulkoilemassa ryhmäsi kanssa. Kaisa tulee itkien luoksesi ja kertoo Pekan nimitelleen ja lyöneen häntä. Pekka ei ole huomaavinaanakaan. Miten toimit?

Kehyskertomukset muotoutuivat tutkimuskysymysteni pohjalta. Kuvaillun tapahtuman tuli ensinnäkin olla varhaiskasvatukseen sijoittuva kiusaamistilanne.

Lisäksi oli tärkeää sukupuolen läsnäolo, mikä näkyi kehyskertomuksissa lasten nimien kautta. Sukupuolisensitiivisyyden ja kasvattajien kuvaamien toimien sukupuolisidonnaisuuden arvioimisen teki mahdolliseksi kehyskertomuksessa varioitu tekijä: kiusaajan ja kiusatun sukupuoli. Kummankaan kehyskertomuksen tuottama aineisto ei itsessään kerro kasvattajien sukupuolisensitiivisyydestä; merkityksellisiä ovat aineistojen väliltä paljastuvat erot.

6.6 Aineistonkeruu

Tutkimusaineistonani toimivat kasvattajien kehyskertomuksen eri variaatioiden pohjalta luomat tarinat. Kehyskertomuksissa varioitava seikka oli kertomuksessa esiintyvien lasten nimet ja siten oletetut sukupuolet. Aineiston analyysillä pyrin selvittämään, oliko kasvattajien tarinoissaan kuvaama toiminta sukupuolisidonnaista, eli muuttuiko vastausten sisältö merkittävästi kehyskertomuksen versiosta riippuen.

Keräsin aineistoni lähettämällä valitsemilleni Mikkelin kaupungin päiväkodeille linkin kyselyyn sähköpostitse. Vaikka tutkimuskohteena oli yleisemmin sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa, keskittyi aineistonkeruu päiväkoteihin. Päiväkodit oli jaettu kahteen luokkaan sen perusteella, kumpi kehyskertomus meni mihinkin päiväkotiin. Toimitin siis jokaiseen päiväkotiin yhden variaation kehyskertomuksesta, eivätkä kyselyyn osallistuneet tienneet, millainen oli kehyskertomuksen toinen variaatio. He eivät siis tienneet, että toisissa päiväkodeissa vastattiin kehyskertomukseen, joka oli muuten samanlainen, mutta lasten sukupuolet olivat päinvastaiset. Päiväkodit valitsin arpomalla. Jaoin päiväkodit kehyskertomuksen eri variaatioille sen mukaan, kuinka suureksi päiväkotien lapsipaikkamäärä oli ilmoitettu. Tavoitteenani oli saada tasainen määrä vastauksia kumpaankin variaatioon ja lapsipaikkamäärän voi olettaa kertovan samalla myös kasvatushenkilöstön määrästä.

Keräsin aineistoni kahdessa erässä. Ensimmäisen kerran lähetin kyselyn saattekirjeineen yhteensä kymmeneen päiväkotiin maanantaina 6.11.2017 antaen kasvattajille kaksi viikkoa aikaa kyselyyn vastaamiseen. Vastauksia sain kuitenkin vain neljä kappaletta variaatiota kohden, kun alkuperäisenä tavoitteenani oli kymmenen kappaletta kumpaankin variaatioon. Niinpä päätin pidentää vastausaikaa viikolla, ottaen samalla mukaan kahdeksan uutta päivä-

kotia. Tällä tavoin halusin varmistaa saavani tällä kertaa kasaan riittävän aineiston. Lopulta vastauksia kertyi yhdeksän kappaletta toiselle kehyskertomuksen variaatiolla ja kuusi kappaletta toiselle. Päätin tämän riittävän, vaikka se ei alkuperäistä tavoitettani ihan vastannutkaan.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei voida antaa ehdottomia rajoja riittävästä aineistosta. Kuitenkin puhutaan aineiston kylläntymisestä, millä tarkoitetaan sitä että uudet tapaukset eivät enää tuota uutta, tutkimusongelman kannalta relevanttia tietoa. Eläytymismenetelmän kohdalla aineiston on päätelty useimmissa tapauksissa kylläntyvän, kun koossa on 10–15 vastausta kustakin kehyskertomuksesta. (Eskola 1997, 24.) Kymmenen vastauksen tavoitteeni olin asettanut teorian pohjalta. Se olisi toki ollut mukava saavuttaa, mutta toisaalta huomasin aineistossa kylläntymisen merkkejä tälläkin määrällä. Käytännössä vastauksissa alkoivat toistua samat asiat sekä eri variaatioiden kesken että niiden sisällä.

Vastausten vähäiseen määrään olisi ollut mahdollista vaikuttaa valitsemalla toisenlainen tapa aineiston keräämiseen. Luin kyllä Eskolan (1997, 20) varoituksen siitä, että kokemukset vastausten keräämisestä paikalla käymättä ovat olleet aina huonoja, mutta luulin myös varautuneeni asiaan. Tiesin, että vastauksia tulisi huonosti, joten valitsin mielestäni suuren määrän päiväkoteja, joille kyselyni kohdistin. On tietysti suhteellista, mikä lasketaan huonoksi vastausmääräksi, ja näin jälkiviisaana voi todeta, että vastausten kerääminen esimerkiksi jonkin päiväkodin palaverin yhteydessä olisi varmasti kartuttanut suuremman aineiston.

6.7 Analysointimenetelmä

Tutkimuksen ytimessä on kerätyn aineiston analyysi, tulkinta ja johtopäätösten laatiminen. Hyvässä tutkimuksessa tutkimuksen eri vaiheet muodostavat kiinteän rakennelman, jossa analyysi on otettu huomioon tutkimuksen alkuhetkistä lähtien. Analyysivaiheessa selviää, minkälaisia vastauksia kerätty aineisto antaa tutkijan asettamiin tutkimuskysymyksiin. Ennen päätelmien tekoa on aineistolle kuitenkin tehtävä joitakin esitöitä. Ensimmäiseksi on syytä tarkistaa tiedot siltä varalta, että mukana on virheellisyyksiä tai tietoja puuttuu. Toisena tietoja täydennetään tarvittaessa. Tämä voi tapahtua esimerkiksi lomakkeita

karhuamalla tai ottamalla yhteyttä haastateltavaan tietojen täsmentämiseksi. Kolmanneksi aineisto järjestetään tiedon tallennusta ja analysointia varten. (Hirsjärvi ym. 2012, 221–222.)

Omat esityöni suoritin edellä esitettyssä järjestyksessä. Aineistosta ei löytynyt tarkistettaessa virheellisyyksiä tai puuttuvia tietoja. Sen sijaan jouduin karhuamaan vastauksia, sillä vastauksia oli ensimmäiseen palautuspäivään mennessä tullut hyvin niukasti. Annoin vastaajille viikon lisääaikaa, minkä lisäksi lähetin kyselyn vielä uusiinkin päiväkoteihin varmistaakseni, että saisin tällä kertaa kokoon tarvittavan määrän vastauksia. Toisen kierroksen jälkeen, päätettyäni aineiston nyt riittävän, tarkistin sen sisältämät tiedot uudelleen, enkä vieläkään löytänyt virheitä tai puutteita. Niinpä siirsin aineiston lopulta Webropolin palvelimelta tietokoneeni kovalevylle ja järjestin sen vastaajien ammattinimekkeiden perusteella valmiiksi analysointia varten.

Eräänlainen perusanalyysimenetelmä laadulliselle tutkimukselle on sisällönanalyysi. Väljästi määriteltynä sisällönanalyysi tarkoittaa kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen sisältöjen analyysiä. Analyysin tarkoituksena on luoda tutkittavasta imiöstä sanallinen ja selkeä kuvaus kadottamatta aineiston sisältämää informaatiota. Selkeyden tuominen aineistoon on tärkeää, jotta tutkittavasta ilmiöstä voidaan tehdä luotettavia johtopäätöksiä. Aineiston laadullisen käsitteelyn perustana on looginen päättely ja tulkinta, joka etenee aineiston osiin hajottamisen ja käsitteellistämisen kautta aineiston järjestämiseen uudeksi, loogiseksi kokonaisuudeksi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91, 108.)

Sisällönanalyysi voidaan jakaa kolmeen luokkaan – aineistolähtöiseen, teoriaohjaavaan ja teorialähtöiseen sisällönanalyysiin – sen perusteella, mikä on teoriakirjallisuuden osuus analyysissä. Aineistolähtöisessä analyysissä tavoitteena on luoda tutkimusaineistosta teoreettinen kokonaisuus. Tällöin kaikki tutkimusta edeltävä tieto ja teoria pyritään sulkeistamaan analyysin ulkopuolelle. Teorialähtöisessä analyysissä sen sijaan aineistoa analysoidaan jonkin valmiin, aikaisemman tiedon perusteella luodun kehyksen pohjalta. Tämä kehys määrittelee ne käsitteet, joiden kautta tutkittava ilmiö analysoidaan. Aineistolähtöisen ja teorialähtöisen sisällönanalyysin väliin sijoittuu teoriaohjaava analyysi, jossa teoriaa käytetään apukeinona analyysin etenemisessä tai jossa on teoreettisia kytkentöjä, jotka eivät kuitenkaan suoraan pohjaudu teo-

riaan. Aikaisempaa tietoa käytetään pikemmin avaamaan uusia ajatusuria kuin testaamaan teorian pitävyyttä. Aikaisemman tiedon vaikutus tunnustetaan, vaikka analyysiyksiköt valitaankin aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95–97.)

Valitsin opinnäytetyöni analyysitavaksi teoriaohjaavan sisällönanalyysin, koska se tuntui aiheeni kannalta sopivimmalta. Teoriakirjallisuudesta analyysiani auttoivat kuvaukset heteronormatiivisista sukupuolirooleista, sukupuolittavista käytännöistä ja sukupuolisensitiivisyydestä. En kuitenkaan perustanut analyysiäni millekään valmiille teoreettiselle mallille siitä, mitä sukupuolisensitiivisyys tarkoittaa varhaiskasvatuksen kiusaamistilanteissa, eikä sellaista olisi ollut tarjollakaan. Sen sijaan käytin aineiston luokittelussa joustavasti sekä aineistosta itsestään nousevia asioita että aiemmasta tutkimuksesta nostettuja teemoja. Analyysini voi jakaa kahteen osaan, joista ensimmäinen oli verrattain aineistolähtöisempi kuin toinen. Ensimmäisessä osassa analysoin, miten kasvattajat toimivat pojan ollessa kiusaaja ja tytön kiusattu ja miten tytön ollessa kiusaaja ja pojan kiusattu. Toiseksi vertailin näiden kahden analyysini tuloksia keskenään. Vertailua ohjasi teoriakirjallisuudesta löytämäni kuvaukset sukupuolisensitiivisyydestä ja idea heteronormatiivisista sukupuolirooleista sukupuolittavan kohtelun taustatekijänä. Vertailun tavoitteena oli saada vastaus päätutkimuskysymykseeni varhaiskasvattajien sukupuolisensitiivisyydestä varhaiskasvatuksen kiusaamistilanteissa.

6.8 Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys

Eettisesti hyväksyttävä, luotettava ja tuloksiltaan uskottava tutkimus on suoritettu hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti. Ohjeet hyvän tieteellisen käytännön noudattamiseen on julkaissut tutkimuseettinen neuvottelukunta. Tämän opinnäytetyön tutkimuseetiikan kannalta keskeisiä kohtia on useita: Tutkimuksessa on noudatettava tarkkuutta, rehellisyyttä ja yleistä huolellisuutta tulosten tallentamisessa, esittämisessä ja arvioimisessa. Tutkimuksessa käytettyjen tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmien on täytettävä tieteellisen tutkimuksen kriteerit ja oltava eettisesti kestäviä. Tutkimuksessa viitataan muiden tutkijoiden työhön ja saavutuksiin asianmukaisella tavalla ja annetaan niille ansaitsemansa arvo. Tutkimuksen suorittamiseen tarvittavat tutkimusluvut on hankittu. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6.) Olen

opinnäytetyötä tehdessäni noudattanut edelläkuvattuja eettisiä ohjeita. Tutkimusluvan olen hakenut ja saanut Mikkelin kaupungin varhaiskasvatusjohtaja Pirjo Vartiaiselta. Tutkimusaineiston analysoinnissa olen pyrkinyt tarkkuuteen ja objektiivisuuteen. Olen huolehtinut lähdeviittausteni paikkansapitävyydestä ja käyttänyt alkuperäislähteitä aina kun mahdollista.

Tiedonhankinnan kannalta tärkeää on ihmisarvon kunnioittaminen. Ihmisten itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan antamalla ihmisen itse päättää osallistumisestaan. (Hirsjärvi ym. 2012, 25.) Opinnäytetyöni kyselyyn vastaaminen oli vapaaehtoista. Ihmisarvon kunnioittaminen on myös laskettu yhdeksi käyttämäni eläytymismenetelmän eettisistä vahvuuksista; oikeastaan eläytymismenetelmän kehittämistä on aikoinaan motivoinut halu parantaa tutkittavien asemaa ja kokonaisvaltaista ihmisyyttä (Eskola 2007, 72). Vastaajien kunnioittamiseen kuului myös opinnäytetyöprosessini avaaminen. Päiväkodeille lähettämässäni saatekirjeessäni kerroin opinnäytetyöstäni niin tarkasti kuin tarkoituksenmukaista oli. Kerroin lisäksi analysoivani vastaukset nimettöminä ja luottamuksellisesti ja viittaavani valmiissa opinnäytetyössäni vastauksiin ammattinimikkeen kautta.

Kaikilla tutkimusmenetelmillä on eettiset ongelmakohtansa, niin myös eläytymismenetelmällä. Ensinnäkin on huomattava, että eläytymismenetelmään vastaaminen vaikuttaa vastaajaan, vaikka tämä ei olisikaan tavoitteena. (Eskola & Suoranta 2005, 115.) Huomioin tämän kehyskertomuksia laatiessani. Käyttämäni kehyskertomukset ovat neutraaleja tilannekuvauksia, joihin vastaamisella voi kuvitella olevan lähinnä myönteisiä vaikutuksia vastaajaan. Eläytymismenetelmää kohtaan on menetelmän alkuaikoina, jolloin sitä käytettiin lähinnä osana perinteistä laboratoriokoetta, esitetty kritiikkiä myös ”puijaamisen perinteestä” (Eskola & Suoranta 2005, 111). Vaikka tämä kritiikki ei varsinaisesti kohdistukaan eläytymismenetelmän nykymuotoon, tunnistin puijaamisen vaaran omasta työstäni ja suuri osa opinnäytetyön parissa pohtimistani eettisistä asioista liittyi tähän.

Tavoitteenani oli saada esille sellaisia tiedostamattomia asenteita, joiden olemassaoloon saattaa toisinaan liittyä jopa häpeää tai salailua. Minun oli saavutettava tasapaino siinä, kuinka paljon paljastan tutkimuskohteistani antamatta samalla rivien välissä ilmi niin sanottua oikeaa vastausta. Myönnän, että opin-

näytetyöprosessini alkuvaiheessa halusin salata kyselyyni vastaajilta niin paljon kuin mahdollista. Päätin kuitenkin tietoisesti luottaa vastaajien ammatillisuuteen: sen sijaan, että olisin pimittänyt tietoa tutkimuksestani, pyysin vastaajia vastaamaan rehellisesti omien toimintatapojen mukaan, pikemmin kuin jonkinlaista oikeaoppista vastausta tavoitellen. Tämän valinnan tehtyäni menetin tunteeni vastaajien puijaamisesta. En tiedä, vaikuttiko kyseinen valinta mahdollisesti jollakin tavalla aineiston määrään tai laatuun, mutta opinnäytetyön eettisyyttä se ainakin lisäsi.

Laadullisessa tutkimuksessa objektiivisuutta sanan perinteisessä mielessä ei ole mahdollista saavuttaa, sillä arvot muovaavat aina tutkijan tapaa ymmärtää tutkimaansa ilmiötä ja tutkija tietäjänä puolestaan kietoutuu yhteen sen kanssa, mitä hän aiheesta tietää. Vain johonkin aikaan ja paikkaan rajoittuvien mahdollisten selitysten selville saaminen on mahdollista. (Hirsjärvi ym. 2012, 161.) Objektiivisuutta on kuitenkin mahdollista arvioida myös käytännönläheisemmin ja paremmin laadulliselle tutkimukselle sopivin kriteerein. Eräs objektiivisuuden kriteeri on se, että tutkimus on toistettavissa samoista lähtökohdista (Hirsjärvi ym. 2012, 309). Kananen (2008, 56) puolestaan määrittelee objektiivisuuden aitoina tuloksina, joihin tutkijan omat mielipiteet tai asenteet eivät ole päässeet vaikuttamaan. Näiden määritelmien mukaiseen objektiivisuuteen olen opinnäytetyölläni pyrkinyt, ja tavoitteen toteutumista tarkastelen myöhemmin luvussa 8.

7 TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa kuvataan tutkimuksen tulokset. Kasvattajan tarinoista esiin nousseet elementit olen jakanut kolmeen luokkaan sen mukaan, kuka on kasvattajan mainitseman toimen kohteena: kiusaaja, kiusattu vai kummatkin. Kiusaajan ja kiusatun ollessa kasvattajan toimen kohteena heiltä esimerkiksi edellytetään tietynlaista käytöstä tai kasvattaja muulla tavoin osoittaa toimensa juuri heihin. Kummankin ollessa kasvattajan toimen kohteena tilannetta ratkaistaan yhdessä, ja kummaltakin osapuolelta odotetaan aktiivista osallistumista. Lisäksi aineistossa esiintyi spekulatioita, joissa kasvattaja esimerkiksi pohti tilanteeseen johtaneita syitä.

Ensimmäisen kehyskertomuksen aineisto koostui kahdeksasta vastauksesta, toisen kehyskertomuksen aineisto kuudesta. Ensimmäiseen kehyskertomukseen vastasi yksi päiväkodin johtaja, kuusi lastentarhanopettajaa ja kaksi lastenhoitajaa. Toiseen kehyskertomukseen vastasi viisi lastentarhanopettajaa ja yksi lastenhoitaja.

7.1 Miten kasvattajat toimivat kiusaajan kanssa

Tässä luvussa on eritelty niitä kasvattajien käyttämiä toimia, jotka kohdistuivat erityisesti kiusaajaksi kuvattuun lapseen tai joissa kiusaajalta edellytettiin tietynlaista käytöstä.

Ensimmäisessä kehyskertomuksessa kiusaajana oli tyttö. Tähän kehyskertomukseen vastatessaan kasvattajat mainitsivat seuraavia kiusaajaan kohdistuvia toimia: Kolmessa vastauksessa kiusaajan piti pyytää anteeksi, kahdessa vastauksessa kasvattajat yrittivät selvittää syitä kiusaajan käytökselle. Vastauksissa mainittiin lisäksi kertaalleen toisen kiusaamisen osoittaminen kielletyksi, kiusaajan myötätuntoon vetoaminen (*”miltä itsestä tuntuisi”*) sekä tilanteen käsittely yksilöllisesti kiusaajan kanssa.

Toisessa kehyskertomuksessa kiusaajana oli poika. Tähän kehyskertomukseen vastatessaan kasvattajat mainitsivat seuraavia kiusaajaan kohdistuvia toimia: Kolmessa vastauksessa kiusaajan piti miettiä kuinka toimia jatkossa. Lisäksi vastauksissa mainittiin kertaalleen kiusaajalta edellytettävän anteeksipyyntöä, syiden etsiminen kiusaajan käytökselle, toisen kiusaamisen osoittaminen kielletyksi, kiusaajan myötätuntoon vetoaminen, kiusaajalta edellytettävän katumusta, kipakka ripitys sekä lyhytsanainen ohjeistus. Lisäksi yhdessä vastauksessa mainittiin, että kiusaaja ei ole tilanteessa lähtökohtaisesti syytettynä.

Niissä toimissa, jotka kasvattajien vastauksissa kohdistuivat erityisesti kiusaajaan oli kehyskertomuksesta riippuen jonkin verran eroa. Siinä missä kiusaavalta tytöltä odotettiin anteeksipyyntöä kolmessa vastauksessa, kiusaavalta pojalta sitä odotettiin vain yhdessä vastauksessa. (Monissa vastauksissa sovinnon osoittaminen oli hoidettu muuten kuin anteeksi pyytämällä. Näissä tapauksissa sovinnon osoittaminen oli myös esitetty eri tavalla, niin että sovin-

non osoittaminen kuului kummallekin osapuolelle, minkä vuoksi nämä tulokset on esitetty luvussa 7.3.) Kiusaavan pojan taas piti kolmessa vastauksessa miettiä sitä, kuinka toimisi jatkossa, kun kiusaavan tytön ei tarvinnut pohtia sitä yhdessäkään vastauksessa. Lisäksi oli eroa niissä toimissa, jotka oli mainittu vain kertaalleen. Kiusaavaan poikaan kohdistettuja toimia löytyi enemmän kuin kiusaavaan tyttöön kohdistettuja toimia huolimatta siitä, että ensimmäiseen kehyskertomukseen kertyi määrällisesti enemmän vastauksia.

7.2 Miten kasvattajat toimivat kiusatun kanssa

Tässä luvussa on eritelty niitä kasvattajan käyttämiä toimia, jotka kohdistuivat erityisesti kehyskertomuksessa kiusatuksi kuvattuun lapseen.

Ensimmäisessä kehyskertomuksessa kiusattuna oli poika. Tähän kehyskertomukseen vastatessaan kasvattajat mainitsivat seuraavia kiusattuun kohdistuvia toimia: Neljässä vastauksessa kiusattua lohdutettiin, kolmessa rauhoiteltiin. Vastauksissa mainittiin lisäksi kertaalleen kiusatulta edellytettävän anteeksiantoa sekä kiusatun fyysisten vammojen tarkistaminen.

Toisessa kehyskertomuksessa kiusattuna oli tyttö. Tämän kehyskertomuksen kiusattuun kohdistuvat toimet oli mainittu kukin kertaalleen. Kiusaajaa lohdutettiin, rauhoiteltiin, kiusatulta edellytettiin anteeksiantoa, kiusattua kiitettiin aikuiselle kertomisesta ja kiusatulle taattiin turvallinen ympäristö asian käsittelemiseen. Lisäksi yhdessä vastauksessa mainittiin, että kiusattu ei ole tilanteessa lähtökohtaisesti uhrina.

Niissä toimissa, jotka kasvattajien vastauksissa kohdistuivat erityisesti kiusattuun oli kehyskertomuksesta riippuen jonkin verran eroa. Kiusattua poikaa lohdutettiin neljässä ja rauhoiteltiin kolmessa vastauksessa, kun kiusattua tyttöä lohdutettiin ja rauhoiteltiin vain yhdessä vastauksessa. Lisäksi oli eroa niissä toimissa, jotka oli mainittu vain kertaalleen. Kiusattuun poikaan kohdistettuja toimia löytyi enemmän kuin kiusattuun tyttöön kohdistuvia toimia, mikä on linjassa sen kanssa, että ensimmäiseen kehyskertomukseen kertyi määrällisesti enemmän vastauksia.

7.3 Mitä tehtiin yhdessä

Tässä luvussa on eritelty niitä kasvattajan käyttämiä toimia, jotka eivät kohdistuneet yksiselitteisesti kiusaajaan tai kiusattuun, vaan joita toteutettiin pikemmin yhteistyössä. Suurin osa kasvattajien mainitsemista toimista kuului tähän luokkaan.

Ensimmäiseen kehyskertomukseen kertyneissä vastauksissa kasvattajat mainitsivat seuraavia kumpaankin kohdistuvia tai yhdessä toteutettavia toimia: Kahdeksassa vastauksessa kumpikin sai kertoa versionsa tapahtumien kulusta, kuudessa vastauksessa sovittiin tai luvattiin toimia jatkossa tietyllä tavalla, viidessä vastauksessa mietittiin yhdessä ratkaisua tilanteeseen, kolmessa vastauksessa kumpikin kertoi miltä tapahtunut tuntui, kolmessa vastauksessa pohdittiin yhdessä mikä olisi oikea tapa toimia, kolmessa vastauksessa osoitettiin jollakin tavalla sovintoa ja kolmessa vastauksessa siirryttiin rauhalliseen paikkaan. Lisäksi vastauksissa mainittiin kertaalleen pyrkimys saada kummatkin ymmärtämään miltä toisesta tuntui, syiden etsiminen kummankin toimintaan ja huolenpito siitä, että kummatkin aidosti osallistuvat tilanteeseen.

Toiseen kehyskertomukseen kertyneissä vastauksissa kasvattajat mainitsivat seuraavia kumpaankin kohdistuvia tai yhdessä toteutettavia toimia: Kuudessa vastauksessa kumpikin sai kertoa versionsa tapahtumien kulusta, viidessä vastauksessa sovittiin tai luvattiin toimia jatkossa tietyllä tavalla, kolmessa vastauksessa osoitettiin jollakin tavalla sovintoa, kahdessa vastauksessa kumpikin kertoi miltä tapahtunut tuntui, kahdessa vastauksessa laadittiin asiakirja sovituista asioista ja kahdessa vastauksessa haluttiin saada kumpikin ymmärtämään miltä toisesta tuntui. Lisäksi vastauksissa mainittiin kertaalleen ratkaisun miettiminen yhdessä, yhteinen pohdinta oikeasta tavasta toimia, ulkopuolisten silminnäkijöiden mukaan ottaminen sekä asiasta kertominen vanhemmille.

Suurin osa kasvattajien käyttämistä toimista joko kohdistui kumpaankin kiusaamistilanteen osapuoleen tai toimilla ei ollut selkeää kohdetta. Nämä toimet olivat jotain, mitä tehtiin yhdessä. Näiden toimien suuremmasta lukumäärästä johtuen myös eroja nousi enemmän esille. Vastauksissa ensimmäiseen kehyskertomukseen mietittiin yhdessä ratkaisua viiteen kertaan, kun vain yksi

vastaaja oli käyttänyt samaa keinoa toisen kehyskertomuksen yhteydessä. Ensimmäisen kehyskertomuksen vastauksissa siirryttiin rauhalliseen paikkaan kolmesti, toisessa ei kertaakaan. Sen sijaan toisen kehyskertomuksen yhteydessä laadittiin asiakirja kahteen kertaan, ensimmäisessä ei kertaakaan. Eettistä pohdintaa oikeasta tavasta toimia käytettiin ensimmäisen kehyskertomuksen yhteydessä kolmeen kertaan, toisessa vain kerran. Lisäksi eroa oli niissä toimissa, jotka oli mainittu vain kertaalleen. Tähän luokkaan sopivia toimia löytyi enemmän ensimmäiseseen kehyskertomukseen kirjoitetuista vastauksista, mikä on linjassa sen kanssa, että ensimmäiseen kehyskertomukseen kertyi määrällisesti enemmän vastauksia.

7.4 Vastauksissa esiintyneet spekulatiot

Tässä luvussa on eritelty vastauksissa esiintyneitä spekulatioita. Spekulaatioista ei välttämättä seurannut mitään toimia, mutta pidin niitä siitä huolimatta merkityksellisinä. Jos spekulatioista jokin paljastuisi selvästi sukupuolittuneeksi, olisi se itsessään huomionarvoinen tulos. Tyypillisessä spekulatiossa kasvattaja on pohtinut kehyskertomuksen ulkopuolelle jääneitä taustatapahdumia. Spekulaatiot esiintyivät aineistossa esimerkiksi jossitteluna tai kysymyksinä.

Ensimmäisen kehyskertomuksen yhteydessä kasvattajat olivat spekuloineet seuraavilla tavoilla: Kahteen kertaan oli pohdittu sitä mahdollisuutta, että kiusattu on itse omalla käytöksellään laukaissut tilanteen (esimerkiksi härnäämällä). Toinen tätä mahdollisuutta pohtineista (Lastentarhanopettaja 5) oli pohtinut myös sitä mahdollisuutta, että kiusaaminen oli spontaania. Lisäksi yhdessä vastauksessa oli spekuloitu kiusaajan mahdollisesti olevan yhteistyöhaluton.

Toisen kehyskertomuksen yhteydessä kasvattajat olivat spekuloineet seuraavasti: Kahteen kertaan oli pohdittu sitä mahdollisuutta, että kiusattu on itse omalla käytöksellään laukaissut tilanteen. Kertaalleen oli spekuloitu kiusaajan ehkä kiusaavan usein, kiusaajan kieltävän kiusanneensa sekä sillä mahdollisuudella, että kiusaaminen liittyy taustalla olevaan isompaan ongelmaan.

Kasvattajien spekulatioissa oli vain vähän eroa riippuen siitä, kumpaan kehyskertomukseen vastaukset oli kirjoitettu. Kyse oli yksittäisistä vastauksista, joten merkittäviä tuloksia ei spekulatioiden analyysillä syntynyt. Aineiston analyysin alkuvaiheessa kiinnitin huomioni kasvattajien spekulatioon siitä, oliko kiusattu laukaissut tilanteen käytöksellään. Analyysissa selvisi, että asialla spekulointiin yhtä paljon kummankin kehyskertomuksen yhteydessä, joten kyseinen spekulatio ei ollut sukupuolitunutta. Joka tapauksessa on kiinnostavaa, että niin moni kasvattaja otti tämän mahdollisuuden vastauksessaan huomioon, vaikka mikään itse kehyskertomuksessa ei siihen viitannut.

Vastaajista yksi, Lastenhoitaja 1, oli ottanut tehtävänantoa tulkitessaan niin paljon vapauksia, että päädyin tulkitsemaan hänen koko vastauksensa spekulatioksi. Hän vastasi kehyskertomuksen ensimmäiseen variaatioon, mutta oli rakentanut vastauksensa kokonaan sellaiselle tilanteelle, jossa Pekka oli ensin härnännyt Kaisaa, mikä johti Kaisan käytökseen, lyömiseen ja nimittelemiseen, joista Pekka kehyskertomuksessa on kertonut. Koska Lastenhoitaja 1:n vastaus perustuu perusteellisesti erilaiseen tilanteeseen, olen jättänyt sen aineiston varsinaisen analysoinnin ulkopuolelle. Lastenhoitaja 1:n tarinassa esimerkiksi Pekka lupaa olla jatkossa härnäämättä ja pyytää anteeksi Kaisalta. Jos nämä yksittäiset toimet irrotetaan kontekstistaan, hieman erilaisesta tilanteesta, jonka Lastenhoitaja 1 oli vastatessaan kirjoittanut, niissä olevaa logiikkaa on vaikea nähdä. Analysoidessa asioita on tarpeen eritellä, mutta jos näitä toimenpiteitä tarkastelee erillään, on tuloksena, että kiusattu pyytää kiusaajalta anteeksi ja kiusattu lupaa muuttaa tapansa. Ovathan nämäkin tuloksia, mutta näiden toimien irrottaminen vastauksen kontekstista olisi tuntunut epäreilulta ja epätarkoituksenmukaiselta.

7.5 Yhteenveto

Suurin osa kasvattajien vastauksista esiin nousseista toimista kohdistui kumpaankin kiusaamistilanteen osapuoleen. Kehyskertomuksittain tarkasteltuna korreloivat toimet positiivisesti analysoitujen vastausten lukumäärän kanssa paitsi kun kyse oli kiusaajaan kohdistuneista toimista. Tällöin kiusaaviin poikiin kohdistui enemmän toimia, vaikka tähän kehyskertomukseen oli kertynyt vähemmän vastauksia.

Kiusaajaan kohdistuneista toimista mahdollisesti sukupuolittuneina erottuivat sen miettiminen, miten toimia jatkossa, jota odotettiin kolmelta kiusanneelta pojalta mutta ei yhdeltäkään tytöltä sekä anteeksipyyntö, jota edellytettiin kiusaavalta tytöltä useammin kuin kiusaavalta pojalta. Kiusattuun kohdistuneista toimista mahdollisesti sukupuolittuneita olivat lohduttaminen, jota käytettiin neljän pojan mutta vain yhden tytön kanssa sekä rauhoittelu, jota käytettiin kolmen pojan mutta vain yhden tytön kanssa. Kumpaankin kohdistuneista toimista useammat olivat mahdollisesti sukupuolittuneita. Ensimmäisessä kehyskertomuksessa käytettiin enemmän ratkaisun miettimistä yhdessä, rauhalliseen paikkaan siirtymistä sekä eettistä pohdintaa oikeasta tavasta toimia. Toisen kehyskertomuksen yhteydessä taas laadittiin asiakirja kahteen kertaan, kun ensimmäisen kehyskertomuksen yhteydessä tätä toimea ei käytetty lainkaan.

Vertaillen kasvattajien mahdollisesti sukupuolittuneita toimia keskenään on mahdollista tehdä mielenkiintoisia lisähuomioita. Ehkä selvimpänä nousee esiin se, kuinka tyypillisesti sekä kiusatun rauhoittelu että yhdessä rauhalliseen paikkaan siirtyminen olivat ensimmäisen kehyskertomuksen yhteydessä käytettyjä keinoja. Rauhallisuuden elementti tuntui olevan jotain, mitä kasvattajat olettivat tarvittavan silloin kun kiusaajana oli tyttö ja kiusattuna poika. Toisena nousee esiin se, kuinka pojan tuli kiusaajana ollessaan miettiä, miten toimia jatkossa, kun taas ensimmäisessä kehyskertomuksessa sekä ratkaisua että eettisiä asioita mietittiin tyypillisesti yhdessä. Kun vielä ottaa huomioon kiusaaviin poikiin kohdistuneen enemmän toimia huolimatta siitä, että ensimmäiseen kehyskertomukseen vastanneita oli enemmän, on mahdollista todeta kiusaavien poikien saaneen verrattain enemmän vastuuta kiusaamistilanteen ratkaisemisessa. Tyttöjen kiusatessa tilannetta ratkaistiin tyypillisemmin yhdessä. Ero ei ole suuri, mutta on kuitenkin olemassa.

Tutkimustulokset siis osoittivat, että kasvattajat toimivat hieman eri lailla sekä kiusaajan että kiusatun kanssa riippuen hänen sukupuolestaan. Koska kiusaamistilanteiden ratkaisemisessa on löydettävissä sukupuolittuneita käytäntöjä, voisi kasvattajien toiminta kiusaamistilanteissa olla sukupuolisensitiivisempääkin. Seuraavassa luvussa pohdin vielä, millaisia johtopäätöksiä tämän tutkimuksen pohjalta on mahdollista tehdä, miten tutkimuksessa paljastuneet mahdollisesti sukupuolittuneet käytännöt sopivat yhteen heteronormatiivisten

sukupuoliroolien kanssa, mikä tutkimustuloksia voisi selittää sekä kuinka luotettavia ja kuinka yleistettävissä tutkimustulokset ovat.

8 POHDINTA

8.1 Tulosten pohdinta

Tutkimustulokset osoittivat kasvattajien kuvaamien toimien olleen hieman erilaista sekä kiusaajan että kiusatun kanssa riippuen hänen sukupuolestaan. Osassa kasvattajien toimista ero oli suurempi, osassa pienempi. On suhteellista, kuinka suuri ero on oltava ollakseen merkittävä. Käytännössä tulkitsin, että eron on oltava ainakin kahden maininnan suuruinen. Täten esimerkiksi kiusaajan anteeksipyyntö, jota edellytettiin kolmelta tytöltä ja yhdeltä pojalta, oli tuloksena maininnan arvoinen, vaikkakaan ei niin merkittävä kuin esimerkiksi tilanteen ratkaisun miettiminen yhdessä, jota käytettiin ensimmäisen kehyskertomuksen yhteydessä viiteen kertaan ja toisen kehyskertomuksen yhteydessä vain kerran. Kehyskertomuksittain saatujen vastausten erojen laajempi tarkastelu paljasti eräitten erojen liittyvän toisiinsa ja muodostavan yhdessä suuremman temaattisen kokonaisuuden. Kyseiset kokonaisuudet muodostivat tulkintani mukaan tutkimuksen tärkeimmät tulokset.

Koska kasvattajat ratkaisivat kiusaamistilanteita osittain sukupuolittuneesti, olisi kasvattajien toiminta voinut olla sukupuolisensitiivisempääkin. Kehyskertomusten kontekstissa kasvattajan sukupuolisensitiivisyys tarkoitti kasvattajan toimien tasa-arvoisuutta lapsen sukupuolesta riippumatta. Todellisuudessa sukupuolisensitiivinen kasvattaja ottaisi kiusaamistilanteessa huomioon monenlaiset yksilölliset tekijät, mutta niitä ei kehyskertomuksissa tarjottu. Ainoa erona oli lasten nimet, eikä sukupuolisensitiivisen kasvattajan toimia ikinä muuta pelkästään se, sattuuko kiusaajan tai kiusatun nimi olemaan Kaisa vai Pekka. Näillä perusteilla tulkitsin sukupuolittuneiden käytänteiden olevan pois kasvatuksen sukupuolisensitiivisyydestä.

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että erot vastaajien toimissa eivät olleet kovinkaan suuria. Voin kuvitella, että muutama vuosikymmen sitten tämä sama tutkimus olisi tuottanut paljon suurempia eroja kasvattajien toimien sukupuolittuneisuudessa. Tätä nykyä kasvattajien odotetaan kohtelevan lapsia tasa-

arvoisesti ja epäilemättä he pyrkivätkin tähän. Kuitenkin yhteiskuntamme on edelleen arvoiltaan heteronormatiivinen, mikä usein ohjaa kasvattajien toimintaa tiedostamattomalla tasolla. Onkin mielenkiintoista kysyä, kertovatko tämän opinnäytetyön tulokset heteronormatiivisista käytänteistä. Olivatko tutkimuksessa löydetyt sukupuolittuneet erot linjassa heteronormatiivisten sukupuoliroolien kanssa? Onko perusteltua sanoa, että kasvattajien toimet – niiltä osin kuin ne toisistaan erosivat – ohjasivat lapsia tietynlaiseen, perinteiseen sukupuolen ilmaisuun?

Nähdäkseni on hyvin tulkinnanvaraista, missä määrin tuloksia voidaan selittää heteronormatiivisilla sukupuolirooleilla. Heteronormatiiviset sukupuoliroolit ovat itsessäänkin tulkinnanvaraisia, vaikka joitakin niille kuuluvista ominaisuuksista voidaankin kuvata yleisellä tasolla feminiinisyyden ja maskuliinisuuden kautta (ks. luku 3.1). Heteronormatiiviset sukupuoliroolit ovat kuitenkin ainoa potentiaalinen selitysmalli, jota sukupuolittuneille kasvatuskäytännöille voi soveltaa – ainakin kirjallisuuden perusteella. Mikään ei viittaa siihen, että suomalaisessa varhaiskasvatuksessa kytisi esimerkiksi jokin radikaali sukupuolikäsitys, joka pyrkisi kääntämään tyttöjen ja poikien roolit ympäri. Jos sukupuolittuneita käytänteitä on havaittavissa, ne joko selittyvät heteronormatiivisilla sukupuolirooleilla tai ovat sattumaa. Toki aineiston pienestä koosta johtuen tulokset voivat olla sattumaa silloinkin, kun ne ovat selitettävissä heteronormatiivisilla sukupuolirooleilla. Tätä ongelmaa ei kuitenkaan ole mahdollista tämän opinnäytetyön puitteissa ratkaista, vaan tulosten totuudenmukaisuuden tarkistamiseksi tarvittaisiin tutkimuksen toistamista ja laajempaa aineistoa.

Tutkimuksen nähdäkseni tärkeimmät tulokset löytyivät siis niistä temaattisista kokonaisuuksista, jotka muodostuivat useammasta aineistosta nousseesta sukupuolittuneesta toimesta. Ensimmäinen esimerkki tällaisesta tuloksesta on tilanteen rauhoittaminen, joka oli hyvin tyypillinen ensimmäisen kehyskertomuksen vastauksissa, joissa tilanteen kiusaajana oli tyttö ja kiusattuna poika. Voiko tätä tulosta selittää heteronormatiivisilla sukupuolirooleilla? Mielestäni voi. Kyse on tulkintani mukaan ensisijaisesti kiusatun sukupuolesta. Tyttöjä pidetään tyypillisesti poikia parempina tunteiden säätelyssä. Kiusattu tyttö ei tarvitse niin paljon emotionaalista tukea, koska hänellä on itselläänkin keinoja tunteidensa hallitsemiseen. Sen sijaan pojat menettävät helposti itsehillintänsä ja tarvitsevat aikuisen tukea tunteidensa ilmaisuun. Kehyskertomuksissa kuva-

tut tilanteet olivat keskenään identtisiä ja siten ihan yhtä rauhallisia tai rauhatomia, mutta siitä huolimatta kasvattajat kokivat ensimmäisen kehyskertomuksen yhteydessä tarvetta rauhoittaa tilannetta, kun toisen kehyskertomuksen yhteydessä tällaista tarvetta ei ollut.

Toisena merkittävänä kokonaisuutena aineistosta nousi ero siinä, miten tilannetta ratkaistiin. Tyttöjen toimiessa kiusaajana tilannetta ratkottiin ja pohdittiin enemmän yhdessä, pojan kiusatessa hänet pistettiin muun muassa miettimään, kuinka hänen tulisi toimia jatkossa. Suurempi osa kasvattajan toimista kohdistui yksiselitteisesti poikaan kuin tyttöön riippumatta siitä, kummasta kehyskertomuksesta oli kyse. Poikaa kohdeltiin joissain määrin yksilöllisemmin, kun taas tyttö oli tilanteissa verrattain passiivisempänä osapuolena. Tämä tulos sopii hyvin yhteen heteronormatiivisiin sukupuolirooleihin aktiivisista pojista ja passiivisista tytöistä tai taulukossa 1 kuvattuihin feminiiniseen yhteistyökyisyyteen ja maskuliiniseen itsenäisyyteen. Kehyskertomuksissa ei taaskaan ollut mitään eroa, jonka perusteella kasvattajien toimet olisivat selitettävissä. Ero selittyy vain vastaajien omilla asenteilla.

Lisäksi tulokset osoittivat, että kiusaavan tytön piti pyytää anteeksi kiusaavaa poikaa useammin, ja että sovituista asioista laadittiin asiakirja useammin silloin kun kiusaaja oli poika ja kiusattu tyttö. Nämä tulokset olivat kummatkin sellaisia, että niillä oli aineistojen välillä vain kahden maininnan suuruinen ero, joten tulokset olivat vähemmän merkittäviä. Asiakirjan laatimiselle on nähdäkseni vaikea löytää selitystä heteronormatiivisista sukupuolirooleista tai sukupuolesta yleensäkin. Anteeksipyyntöjen edellyttäminen kiusaavalta tytöltä sen sijaan sopii hyvin yhteen heteronormatiiviseen sukupuolirooliin tytöistä kiltteinä ja vetäytyvinä. Lopulta ero anteeksipyyntöjen määrässä ei kuitenkaan ollut kovin suuri, minkä vuoksi tätä tulosta ei voida pitää kovin merkittävänä.

Tuloksista suurin osa oli siis selitettävissä heteronormatiivisilla sukupuolirooleilla. Kasvattajien kuvaamien toimien selitykset eivät kuitenkaan käy tuloksista yksiselitteisesti ilmi, vaan kyseessä on tulkinta. Myös toisenlaiset tulkinnat aineistosta voisivat olla perusteltuja. Tutkimuksen tuloksena oli, että kasvattajien kuvauksista oli löydettävissä sukupuolittuneita toimia. Sen sijaan se, että näiden toimien sukupuolittuneisuus useimmissa tapauksissa selittyi heteronormatiivisilla sukupuolirooleilla, oli minun omaa tulkintaani.

Tutkimustulokset sopivat yhteen aikaisemman tutkimustiedon kanssa. Vaikka sukupuolisensitiivisyyttä varhaiskasvatuksen kiusaamistilanteissa ei olekaan sellaisenaan tutkittu, on aiempi tutkimus todennut sekä kiusaamistilanteissa sovellettavien ratkaisukeinojen että varhaiskasvatuksen ylipäänsä olevan pitkälti sukupuolittunutta. Myös tässä tutkimuksessa saatiin näyttöä sukupuolituneista toimista varhaiskasvatuksen arjesta. Toivon mukaan tutkimustuloksilla on jonkinlainen vaikutus siihen, miten sukupuolta varhaiskasvatuksessa huomioidaan. Ainakin ilmiöön perehtyminen on vaikuttanut omaan ajattelutapaani. Pidän myös mahdollisena, että kyselyyn vastanneet kasvattajat ovat vastaamisensa jälkeen alkaneet aktiivisemmin pohtia omia sukupuolikäsityksiään kiusaamistilanteiden ratkaisemisessa. Tällainen pohdinta on saattanut lisäksi käynnistyä niilläkin kasvattajilla, jotka ovat opinnäytetyön saatekirjeen sähköpostissaan lukeneet, vaikka eivät tällä kertaa löytäneetkään aikaa tutkimukseen osallistua.

8.2 Tutkimuksen luotettavuus ja yleistettävyys

Tutkimusmenetelmää valitessani kiinnitin erityistä huomiota siihen, miten saisin luotettavasti esille varhaiskasvatuksen kiusaamistilanteissa esiintyviä, sukupuolisensitiivisyyden kannalta relevantteja asenteita. Tutkimusmenetelmäksi valikoitui eläytymismenetelmä, joka soveltuu hyvin stereotyyppien tutkimiseen. Aineistosta kävikin ilmi sellaisia hienovaraisia eroja kasvattajien asenteissa, jotka eivät uskoakseni olisi toisenlaisilla tutkimusmenetelmillä paljastuneet. Toki luotettavuuden kannalta on tärkeä muistaa, että eläytymismenetelmällä ei ole tarkoituksaan tutkia tositahtumia, vaan aineisto koostuu fiktiivisistä tarinoista. Näistä tarinoista on kuitenkin mahdollista selvittää todellisia asenteita, jotka vaikuttavat kasvattajien toimintatapoihin. Tutkimustulosten luotettavuutta omalta osaltaan lisää myös se, että ne olivat yhdenmukaisia aiempien tutkimuksien tulosten kanssa ja sopivat siihen kuvaan, joka varhaiskasvatuksen sukupuolisensitiivisyydestä tällä hetkellä vallitsee.

Uskon opinnäytetyöni täyttäneen luvussa 6.7 esiteltyt objektiivisuuden määritelmät: tutkimus on toistettavissa samoista lähtökohdista ja minun omat mielipiteeni tai asenteeni eivät päässeet vaikuttamaan tutkimuksen tuloksiin. Tutkimani ilmiö oli tutkimuksen kohteena uusi, minkä takia jouduin tekemään va-

lintoja, joita ei aina ollut mahdollista perustella aiemmalla tutkimustiedolla. Joku muu olisi saattanut tehdä toisenlaisia valintoja, jolloin tuloksetkin olisivat voineet erota tämän opinnäytetyön tuloksista. Eläytymismenetelmällä paljastuvat tulokset ovat kai aina aikaan ja paikkaan rajoittuvia ehdollisia selityksiä sosiaalisista merkityksistä.

Tutkimuksen tuloksia en pidä kovinkaan yleistettävänä. Aineisto koostui vain 15 varhaiskasvattajan vastauksesta ja vastaamisprosentti jäi pieneksi. Aineiston pienestä koosta johtuen yksittäisillä kasvattajilla oli potentiaalisesti suuri vaikutus aineiston lopulliseen muotoon, etenkin toisen kehyskertomuksen kohdalla. Voi myös olla, että kyselyyn vastanneilla kasvattajilla oli valmiiksi kiinnostusta sukupuolisensitiivistä kasvatusta kohtaan, kun taas he joilla ei kiinnostusta ollut eivät kyselyyn välittäneet vastata. Vastaukset voivat riippua hyvinkin paljon vastaamisajankohdasta ja viimeisimmät kasvattajan selvittelemät kiusaamistilanteet ovat saattaneet vaikuttaa siihen, miten kasvattajat kehyskertomusta tulkitsivat. Lisäksi on mahdollista, että kasvattajat vastasivat kyselyyn kehotuksista huolimatta oikeaoppista vastausta tavoitellen kuin oman toimintatapojensa mukaisesti tai että kyselyyn vastaaminen ylipäänsä sai heidät ajattelemaan asioita perusteellisemmin kuin he yleensä kiusaamistilanteita selvittäessään ajattelevat. Pidän kyllä analyysiani luotettavana; sain tästä aineistosta esille sen, mikä aineistosta oli esille saatavissa. Mutta aineiston yleistettävyyteen liittyy monia kysymyksiä, jotka lienee mahdollista ratkaista vain tutkimusta toistamalla tai tutkittavaan ilmiöön liittyvän tutkimustiedon karttuessa. Tutkimuksen tulokset kertovat kyllä tutkimukseen osallistuneiden kasvattajien toimintatavoista, mutta nähdäkseni tuloksia ei voida varmuudella yleistää koskemaan Mikkelin kaupungin varhaiskasvattajien sukupuolisensitiivisyyttä.

Aineistoa tulkitessa nousi mieleen kysymys siitä, oliko tutkimusongelmani hyvin muotoiltu. Siinä missä tutkimuskysymykseni ikään kuin jaottelivat kasvattajan toimet kahteen ryhmään sen mukaan, kohdistuivatko ne kiusaajaan vai kiusattuun, oli suurin osa kasvattajien kuvaamista toimista itse asiassa sellaisia, että niille ei voinut osoittaa yksiselitteistä kohdetta, vaan tilannetta ratkaistiin pikemminkin yhteistyöllä. Jälkikäteen ajateltuna tämä on loogista, onhan kiusaaminen sosiaalinen ilmiö, jonka ratkaisemisessa tarvitsee monipuolisesti huomioida vertaissuhteet. Toisaalta analyysissa paljastui eroja siinä, milloin

tilannetta ratkaistiin yhteistyössä ja milloin kasvattajan toimet kohdistuivat kiusaajaan ja kiusattuun yksilöinä. Vaikka en tutkimusongelmiani laatiessa ollut osannut huomioida kiusaamisen tätä ulottuvuutta, huomioin sen kuitenkin siinä tavassa, jolla analysoin aineiston ja onnistuin saamaan esille tutkimuksen kannalta merkittäviä tuloksia.

Kasvattajien kuvaamien toimien luokittelu ei myöskään ollut yksiselitteistä. Toisinaan tuntui, että aineistolle oli tehtävä lähes jonkinlaista väkivaltaa, kun erotteli yksittäisiä toimia siitä kontekstista, jossa ne oli kuvattu. Myös kasvattajien sanavalinnat olivat välillä sellaisia, että ne vaativat minulta hieman tulkintaa; esimerkiksi passiivia käytettäessä jää tekijä ja teon kohde epäselväksi. Kasvattaja saattoi kirjoittaa vastauksessaan, että ”pyydetään anteeksi”. Tällöin tulkitsin, että kiusaaja pyytää kiusatulta anteeksi, ellei mikään kyseisen vastauksen kontekstissa muihin mahdollisuuksiin viitannut. Olisi voinut olla hyvä kyselyn yhteydessä ohjeistaa vastaajia olemaan käyttämättä passiivia, jolloin aineistoon ei olisi jäänyt tällaisia tulkinnanvaraisuuksia.

Toisinaan aineistosta nousi esille asioita, joiden merkittävyyden jouduin itse päättämään. Yhtenä esimerkkinä mainittakoon kiusaamistilanteiden sovittelu-menetelmä MiniVerso. MiniVersoa mainitsi käyttävänsä kuusi kasvattajaa, siis reilu kolmannes kyselyyn vastanneista. MiniVersion maininneiden kasvattajien vastauksissa oli erotettavissa tiettyjä samankaltaisuuksia, mutta niiden kesken oli myös paljon variaatiota. En katsonut tarpeelliseksi perehtyä siihen, millainen menetelmä oikeaoppisesti toteutettuna on, sillä vastausten perusteella vaikutti siltä, että kasvattajat sovelsivat menetelmää melko vapaasti omiin toimintatapoihinsa sopivaksi. Lisäksi on mahdollista, että joku vastaajista käytti MiniVersoa ja sovelsi sitä omaan vastaukseensa, vaikka ei menetelmää vastauksessa nimeltä maininnut.

On mielenkiintoista pohtia, vaikuttiko MiniVersion käyttö jollakin tavalla siihen, kuka kyselyyn päätti vastata? Ehkä menetelmän käyttäminen antoi kasvattajille rohkeutta vastata, kun menetelmän käyttäjät tunsivat omaavansa kiusaamistilanteiden käsittelyyn tarvittavia taitoja? Ehkä näin olikin ja MiniVersoa soveltaneet vastaajat tasoittivat tuloksia niin, että tuloksista löytyneet sukupuolittuneisuudet olisivat olleet suurempia, jos vastaajista kukaan ei olisi menetelmää käyttänyt? En kuitenkaan analysoinut MiniVersion vaikutusta tulok-

siin, koska ensinnäkin ei ollut mahdollista tietää, sovelsiko joku vastaajista menetelmää sitä nimeämättä ja toiseksi menetelmän vaikutus tutkimustuloksiini ei ollut tutkimuskysymysteni kannalta mitenkään keskeinen.

Aineistoa analysoidessani huomasin, että vastaajilla oli käytössään keskenään hyvin erilaisia kasvatustyyplejä. Suurin osa kasvattajista ratkaisi tilannetta melko lapsilähtöisesti, jolloin aikuisen roolina oli lähinnä edesauttaa sitä, että lapset itse löysivät ratkaisun ja saivat tilanteen sovittua. Jotkut vastaajat kuitenkin edustivat aikuisen kontrollille perustuvaa autoritaarisempaa kasvatusta. Näillä vastaajilla oli paikoin suurikin vaikutus niihin eroihin, joita aineistosta nousi esiin. Tämä epäilemättä heikentää opinnäytetyön luotettavuutta. Toisaalta ei voida varmasti sanoa, että vastausten edustamat kasvatustyyli valikoituivat sattumanvaraisesti, kehyskertomuksesta riippumatta. Laajemmalla aineistolla ja erilaisella analyysimenetelmällä olisi mahdollista selvittää, riippuuko kasvattajan valitsema kasvatustyyli kiusaajan tai kiusatun sukupuolesta.

Kehyskertomusten yhteydessä ollut ohjeistus jätti vastaajille varsin paljon valinnanvaraa siinä, millaisessa muodossa he vastauksensa halusivat jättää. Tämä oli samaan aikaan sekä mahdollisuus että uhka. Lopulta kaikkien kasvattajien vastaukset olivat varsin samansuuntaisia ja niistä oli kaikista mahdollista eritellä toimia kiusaamistilanteeseen puuttumiseen. Lisäksi oli mahdollista eritellä spekulatiivista pohdiskelua, jota kasvattajat kohdistivat kehyskertomuksessa kuvattuun kiusaamistilanteeseen. Useimmissa tapauksissa spekulatio erottui vastauksessa esimerkiksi erillisenä kysymyksenä, eikä varsinaisesti vaikuttanut vastauksen muuhun sisältöön. Kuten tuloksien yhteydessä kuvasinkin, yksi vastaajista oli kuitenkin rakentanut vastauksensa oman spekulationsa ympärille, minkä vuoksi en sisällyttänyt kyseistä vastausta analyysiin. Tällaisen spekulatiivisen vastauksen mukana olo on toisaalta jo itsessään mielenkiintoista. Jos aineisto olisi ollut suurempi ja samansuuntaisia vastauksia olisi tullut useampia, olisi niistä voinut tehdä johtopäätöksiä, etenkin jos spekulatiot – etenkin kiusatun käytöksellään laukaisemasta tilanteesta – olisivat olleet sukupuolittuneita. Tässä aineistossa kyseinen vastaus oli kuitenkin yksittäistapaus, eikä johtopäätöksiä ollut mahdollista tehdä.

Varsinaisen analyysin tekeminen oli mielenkiintoista senkin takia, että samalla opin käyttämäni analyysimenetelmän vahvuuksista ja heikkouksista. Aineisto olisi ollut mahdollista tulkita eri menetelmällä ja esimerkiksi diskurssianalyysilla olisi uskoakseni syntynyt joissain määrin erilaisia tuloksia. Onnistuin kuitenkin sisällönanalyysillä saamaan aineistosta esille merkittäviä tuloksia, ja tunnen kohdelleni aineistoa kunnioittavasti, joten olen lopulta tyytyväinen ja luottavainen tekemääni tutkimukseen.

8.3 Oman ammatillisen kasvun ja opinnäytetyöprosessin tarkastelu

Opinnäytetyön tekeminen oli antoisa prosessi, jonka myötä opin monista asioista. Nautin opinnäytetyön tarjoamasta mahdollisuudesta perehtyä itsenäisesti minua kiinnostavaan aiheeseen. Opinnäytetyöni aihe oli mukavan moniulotteinen: sain syyn paneutua kunnolla paitsi sukupuoleen ja sukupuolisensitiiviseen kasvatukseen, myös kiusaamiseen varhaiskasvatuksessa. Parhaiten sujui mielestäni teoriakirjallisuuteen tutustuminen ja siitä raportointi. Opiskelijana olen hyvin teoriaorientoitunut, joten tämän osuuden sujuminen ei tullut minulle yllätyksenä. Sen sijaan aineiston analysoiminen tuntui haasteelliselta. Minusta oli vaikea eritellä yksittäisiä asioita niistä konteksteista, joihin ne oli alkuperäisissä vastauksissa liitetty. Pohdin analysoimiseen ja aineiston tulkitaan liittyviä eettisiä asioita perusteellisesti ja muutin analyysini yksityiskohtia moneen kertaan. Lopulta olen tyytyväinen siihen, millaisen muodon analyysi löysi. Tunnen kohdelleni aineistoa ja tutkimukseen osallistuneita kasvattajia kunnioituksella. Tunnen myös saaneeni tutkimusongelmat opinnäytetyölle sopivissa määrin ratkaistua.

Analysoinnin lisäksi vaikeaksi osoittautui myös aineistonkeruu. Hieman muustava oli se hetki, kun ensimmäisen kierroksen jälkeen kehyskertomuksiin oli kertynyt yhteensä kahdeksan vastausta, kun olin odottanut ja toivonut kahtakymmentä. Toisenkin kierroksen jälkeen aineisto jäi harmittavan pieneksi, mikä heijastui tulosten huonoon yleistettävyyteen. Jos nyt aloittaisin opinnäytetyön uudestaan, järjestäisin aineistonkeruun hyvin eri tavalla. Tiivistäen voisi sanoa, että opin tervettä skeptisyyttä aineiston kertymisen suhteen. Tämä oli kuitenkin ensimmäinen kerta, kun aineistoa ikinä keräsin.

Kasvattajana oma osaamiseni kasvoi erityisesti sukupuoliasioissa. Toki olin ennestäänkin miettinyt kasvatusta ja omia toimintatapoja sukupuolen näkökulmasta, mutta ajatteluani varjosti tietty hämmennys, jonka uskon monen kasvattajan edelleen jakavan. Hämmennys pohjautui väärälle käsitykselle sukupuolineutraaliudesta oikeana vaihtoehtona, mikä ei tuntunut täysin oikealta. Sukupuolisensitiivisyyteen perehtyessäni minulle kirkastui se, mistä sukupuolikasvatuksessa pohjimmiltaan on kyse: siitä, että kasvattaja työstää omia sukupuolikäsityksiään niin, että niihin mahtuvat samanarvoisesti kaikki tavat, joilla lapset sukupuoltaan ilmaisevat. Vastapoolina on kasvattaja, joka ohjaa lasten sukupuolen ilmaisua niin, että ne mahtuvat hänen omiin sukupuolikäsityksiinsä. Kuten luvussa 4.1 totesin, sukupuolineutraalius ei ole sukupuolisensitiivistä, enkä enää luule sitä jonkinlaiseksi oikeaksi vaihtoehdoksi. Sukupuolisensitiivisyydestä löysin jotain paljon parempaa, jotain mihin voin aidosti sitoutua. Hämmennys on poissa.

Opinnäytetyöprosessini opetti minulle myös myötätuntoa. Kävi ilmi, että sukupuolen moninaisuuden huomioinen oli paikoin hyvinkin vaikeaa. Etenkin vanhempi, ennen 2000-lukua kirjoitettu lähdemateriaali oli kirjoitettu pitkälti heteronormatiivisesta näkökulmasta, minkä vuoksi sen käyttäminen oli epämukavaa. Jos minulla, joka omasta aloitteestani kirjoitin opinnäytetyötäni sukupuolisensitiivisyydestä, oli vaikeuksia asian kanssa, on kai pelkästään ymmärrettävää, että ne jotka eivät asiaan kiinnitä erityistä huomiota, tulevat helposti omaksuneeksi heteronormatiivisia asenteita. Tämä ei tarkoita, että heteronormatiiviset tai sukupuolittuneet käytännöt tulisi jättää rauhaan. On ihan suotavaa vaatia ammatillisilta kasvattajilta vähän työtä omien asenteidensa eteen. Mutta muutosta on hyvä ajaa myötätuntoisesti, samalla tunnustaen, että tätä samaa työtä teemme me kaikki, emmekä kai koskaan tule valmiiksi.

8.4 Jatkotutkimushaasteet

Koska sukupuolisensitiivisyydestä on etenkin kiusaamisen kontekstissa niin vähän aikaisempia tutkimuksia, ei jatkotutkimusideoita ole vaikea keksiä. Tämän opinnäytetyön yhteydessä tehty tutkimus olisi ensinnäkin mielenkiintoista nähdä suuremmassa mittakaavassa, jolloin tulokset olisivat luotettavampia ja paremmin yleistettävissä. Mittakaavaltaan suuremmassa jatkotutkimuksessa voisi myös huomioida lapsen sukupuolen eksaktimmin, esimerkiksi niin että

kehyskertomuksen variaatioita olisi neljä kappaletta. Tällaisessa tutkimuksessa olisi mahdollista luotettavammin selvittää, miten nimenomaan yksittäisen lapsen sukupuoli vaikuttaa kasvattajan toimiin, kun sekä kiusaajan että kiusatun sukupuolet eivät vaihtuisi samalla. Tarpeeksi laajalla aineistolla, jonka keräämisen yhteydessä olisi kysytty myös vastaajan sukupuolta, voisi lisäksi selvittää, olisiko mies- ja naispuolisten kasvattajien sukupuolisensitiivisyydessä eroja. Samaten voisi selvittää, onko vaikutusta vastanneen kasvattajan ammattinimikkeellä.

Eläytymismenetelmän lisäksi ilmiötä olisi toki hyvä tutkia muillakin menetelmillä. Havainnointi ja videointi on todettu hyviksi menetelmiksi sukupuolittuneiden käytäntöjen paljastamiseen. Näiden menetelmien soveltaminen kiusaamistilanteisiin saattaisi olla hieman haastavaa, mutta onnistuessaan varmasti tuloksellista. Ylipäättään näkisin, että aiheesta tarvitaan lisää tutkimustietoa, oli se toteutettu millä menetelmillä tahansa. Pidän vähän yllättävänäkin, kuinka vähän kiusaamisen tutkimuksessa on huomioitu sukupuolta, etenkin kun sukupuolentutkimuksen puolella on jo nyt tutkimustietoa kiusaamisesta sukupuolen ilmaisun säätelyn keinona. Aiheesta olisi mielenkiintoista nähdä myös toiminnallisia opinnäytetöitä, joissa kasvattajille esimerkiksi kehitettäisiin käytännönläheisiä työkaluja sukupuolen merkityksen huomioimiseen varhaiskasvatuksen kiusaamistilanteissa.

LÄHTEET

- Alasaari, N. & Katainen, R. 2016. Selvitys sukupuolten tasa-arvon edistämisestä varhaiskasvatuksessa. Sosiaali- ja terveysministeriö. PDF-dokumentti. Päivitetty 6.6.2016. Saatavissa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75093/RAP-2016-36-varhaiskasvatus-tasy.pdf?sequence=1> [viitattu 3.10.2017].
- Anning, A., Cullen, J. & Fler, M. 2009. Research contexts across cultures. In A. Anning, J. Cullen & M. Fler: Early childhood education: Society and culture. London: SAGE. 1–24.
- Autere, E. 2016. Mitä kasvattajan on tarpeen tietää sukupuolen moninaisuudesta. PDF-dokumentti. Päivitetty 2016. Saatavissa: <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/wp/wp-content/uploads/2016/02/Mitä-kasvattajan-on-tarpeen-tietää-sukupuolen-moninaisuudesta.pdf> [viitattu 1.1.2018].
- Bayne, E. 2009. Gender Pedagogy in Swedish Pre-Schools: An Overview. Gender Issues 26 (2), 130–140.
- Butler, J. 2006. Hankala sukupuoli: Feminismi ja identiteetin kumous. Helsinki: Gaudeamus.
- Era, R. 2017. Epätasa-arvoistava väkivallan diskurssi varhaiskasvatusympäristössä. Ammattikasvattajien kokemuksia lasten välisestä väkivallasta. Varhaiskasvatustieteen kandidaatintutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. PDF-dokumentti. Päivitetty 2017. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/55355/URN%3aNB%3aurn:nbn:fi:3ajyu-201709133726.pdf?sequence=1> [viitattu 2.10.2017].
- Eskola, J. 1997. Eläytymismenetelmäopas. Tampere: Tampereen Yliopisto.
- Eskola, J. 2007. Eläytymismenetelmän autuus ja kurjuus. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Jyväskylä: PS-Kustannus, 71–86.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Farrington, D. & Ttofi, M. 2009. Reducing School Bullying. Evidence Based Implications for Policy. Crime and Justice Vol. 38.
- Harris, J. 2000. Kasvatuksen myytti. Helsinki: Hakapaino.
- Hautamäki, A. 1998. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä on pienet pojat tehty? – Sukupuolilinssi ja sukupuoli-identiteetin kehitys. Teoksessa Saarinen, E. (toim.) Sairaana ja vammaisen lapsen hyvä elämä. Helsinki: Oy Edita Ab, 55–83.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2012. Tutki ja kirjoita. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.
- Jarasto, P. & Sinervo, N. 1997. Elämää varten. Alle kouluikäisen lapsen

maailma. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kananen, J. 2008. Kvali. Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopistopaino.

Karila, K., Kinos, J. & Virtanen, J. 2001. Varhaiskasvatus muuttuvassa yhteiskunnassa. Teoksessa Karila, K., Kinos, J. & Virtanen, J. (toim.) Varhaiskasvatuksen teoriasuuntauksia. Jyväskylä: PS-kustannus.

Keskinen, S. 1995. Tuleeko nelivuotiaasta pojasta isona täti vai setä? – Sukupuolen pysyvyyden ja jatkuvuuden oppiminen. Teoksessa Riihelä, M. & Kauppinen, R. (toim.) Esiopetus linnunradalla. Näkökulmia varhaiseen opimiseen ja leikkiin. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 115–121.

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2011. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto; Folkhälsan.

Kiviniemi, K. 2010. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Jyväskylä: PS-Kustannus, 70–85.

Korhonen, T. 2014. Sukupuoli varhaiskasvatuksen arjessa. Varhaiskasvatuksen pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. PDF-dokumentti. Päivitetty 2014. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/45270/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201502091267.pdf?sequence=1> [viitattu 5.3.2017].

Kronqvist, E-L. 2017. Varhaispedagogiikan kehityopsykologinen perusta. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus. 273–284.

Lackman-Ala-Poikela, S. 2014. Sukupuolittuneet käytännöt, lelut ja leikit varhaiskasvatuksessa. Pro gradu-työ. Lapin yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. PDF-dokumentti. Päivitetty 2014. Saatavissa: <http://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/59663/Lackman-Ala-Poikela.Sanna.pdf?sequence=2&isAllowed=y> [viitattu 2.1.2017].

Lehtonen, J. 2010. ”Kaikki kuvatkin on sellaisia: isä, äiti ja lapsi”- heteronormatiivisuus eri kouluasteilla. Teoksessa Suortamo, M., Tainio, L., Ikävalko, E., Palmu, T., & Tani, S. (toim.) Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa. Jyväskylä: PS-kustannus, 87–109.

Marttila, M. 2016. Sosiaaliohjaus varhaiskasvatustyössä. Teoksessa Helminen, J. (toim.) Sosiaaliohjaus – lähtökohtia ja käytäntöjä. Helsinki: Edita, 56–70.

Mikkelin kaupunki. 2017. Mikkelin varhaiskasvatussuunnitelma 2017. PDF-dokumentti. Päivitetty 30.5.2017. Saatavissa: https://peda.net/mikkeli/varhaiskasvatus/vasutyö/1vpjpv3/Impv2:file/download/b7fbef37c86349d820f18d6c1d5876d7058197e5/Liite_Mikkelin_paikallinen_varhaiskasvatussuunnitelma_2017.pdf [viitattu 15.12.2017].

Naisasialiitto Unioni ry. 2008. Raportti "Tavoitteena tasa-arvoinen päiväkotiki" – seminaarista. WWW-dokumentti. Päivitetty 29.9.2008. Saatavissa: <http://www.naisunioni.fi/raportti-tavoitteena-tasa-arvoinen-paivakoti-seminaarista/> [viitattu 29.11.2017].

Opetushallitus 2016. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.

Opetushallitus. 2017. Varhaiskasvatus. WWW-dokumentti. Saatavissa: http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus [viitattu 22.9.2017].

Paumo, M. 2012. Totuttujen toimintamallien tiedostaminen. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus, 141–157.

Pollari, S. & Valtjus, T. 2007. Lasten näkökulmia osallisuuteen päiväkodin vertaisryhmässä. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. PDF-dokumentti. Päivitetty 2007. Saatavissa: https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/18212/URN_NBN_fi_jyu-2007469.pdf?sequence=1 [viitattu 25.9.2017].

Pärssinen, M. 2016. Kiusaamisen ehkäisemisen ja puuttumisen suunnitelman työstäminen Nastolan varhaiskasvatuksen työvälineeksi. Opinnäytetyö (YAMK). Kymenlaakson ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. PDF-dokumentti. Saatavissa: http://theseus.fi/bitstream/handle/10024/106013/Kiusaamisen_ehkaisyn_ja_puuttumisen_suunnitelma.pdf?sequence=1 [viitattu 25.9.2017].

Reisby, K. 1999. Sukupuoliherkkä pedagogiikka. Teoksessa Arnesen, A-L. (toim.) Eroja ja yhtäläisyyksiä: Sukupuoli pedagogisessa ajattelussa ja käytännössä. Helsinki: Pohjoismainen ministerineuvosto, 15–34.

Robinson, K. & Díaz, C. 2006. Diversity and Difference in Early Childhood Education. Issues for theory and practice. Berkshire: Open university press.

Salmivalli, C. 2010. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Sundell, S. & Forsblom-Sinisalo, P. 2012. Haasta normit – laajenna lapsen mahdollisuuksia. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus, 125–139.

Syrjäläinen, E. & Kujala, T. 2010. Sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus – vaiettu aihe opettajan koulutuksessa ja koulun arjessa. Teoksessa Suortamo, M., Tainio, L., Ikävalko, E., Palmu, T. & Tani, S. (toim.) Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa. Jyväskylä: Ps-kustannus, 25–40.

Tasa-arvoinen varhaiskasvatus s.a.a. Hanke. WWW-dokumentti. Saatavissa: <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/hanke/> [viitattu 5.1.2018].

Tasa-arvoinen varhaiskasvatus s.a.b. Hanketoiminta 2014-2016, 2017-2018. WWW-dokumentti. Saatavissa: <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/hanke/hanketoiminta-2014-2016/> [viitattu

5.1.2018].

Tasa-arvoinen varhaiskasvatus s.a.c. Moninainen sukupuoli. WWW-dokumentti. Saatavissa: <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/mina-ja-kulttuuri/moninainen-sukupuoli/> [viitattu 1.1.2018].

Teräs, T. 2012. Kasvattajan puhe sukupuolittavana käytäntönä. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus, 103–121.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2005. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki: Stakes.

THL 2017. Varhaiskasvatus. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/varhaiskasvatuspalvelut> [viitattu: 21.9.2017].

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. PDF-dokumentti. Päivitetty 14.11.2012. Saatavissa: http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf [viitattu 9.1.2018].

Varhaiskasvatuslaki 29.12.2016/1504.

Vilkka, H. 2015. Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Vuollet, C. 2012. Sukupuoli tulemisena ja tekemisenä – fenomenologisen ja performatiivisen sukupuolikäsityksen vertailua. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. PDF-dokumentti. Päivitetty 4/2012. Saatavissa: <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/83376/gradu05767.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [viitattu 3.1.2018].

Ylitapio-Mäntylä, O. 2009. Lastentarhanopettajien jaettuina muisteluja sukupuolesta ja vallasta arjen käytännöissä. Väitöskirja. Lapin yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. PDF-dokumentti. Päivitetty 2009. Saatavissa: http://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61659/Ylitapio-Mantyla_DORIA_A5_crop.pdf?sequence=4&isAllowed=y [viitattu 3.10.2017].

Ylitapio-Mäntylä, O. 2012a. Esipuhe. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus, 9–11.

Ylitapio-Mäntylä, O. 2012b. Sukupuolittuneet käytännöt varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus, 15–30.

Ylitapio-Mäntylä, O. 2017. Sukupuolisensitiivinen varhaiskasvatus. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 276–286.

VARHAISKASVATUKSEN TAVOITTEET

Tässä laissa tarkoitetun varhaiskasvatuksen tavoitteena on:

- 1) edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia;
- 2) tukea lapsen oppimisen edellytyksiä ja edistää elinikäistä oppimista ja koulutuksellisen tasa-arvon toteuttamista;
- 3) toteuttaa lapsen leikkiin, liikkumiseen, taiteisiin ja kulttuuriperintöön perustuvaa monipuolista pedagogista toimintaa ja mahdollistaa myönteiset oppimiskokemukset;
- 4) varmistaa kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen ja turvallinen varhaiskasvatusympäristö;
- 5) turvata lasta kunnioittava toimintatapa ja mahdollisimman pysyvät vuorovaikutussuhteet lasten ja varhaiskasvatushenkilöstön välillä;
- 6) antaa kaikille lapsille yhdenvertaiset mahdollisuudet varhaiskasvatukseen, edistää sukupuolten tasa-arvoa sekä antaa valmiuksia ymmärtää ja kunnioittaa yleistä kulttuuriperinnettä sekä kunkin kielellistä, kulttuurista, uskonnollista ja katsomuksellista taustaa;
- 7) tunnistaa lapsen yksilöllisen tuen tarve ja järjestää tarkoituksenmukaista tukea varhaiskasvatuksessa tarpeen ilmettyä tarvittaessa monialaisessa yhteistyössä;
- 8) kehittää lapsen yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja, edistää lapsen toimimista vertaisryhmässä sekä ohjata eettisesti vastuulliseen ja kestävään toimintaan, toisten ihmisten kunnioittamiseen ja yhteiskunnan jäsenyyteen;
- 9) varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin;
- 10) toimia yhdessä lapsen sekä lapsen vanhemman tai muun huoltajan kanssa lapsen tasapainoisen kehityksen ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin parhaaksi sekä tukea lapsen vanhempaa tai muuta huoltajaa kasvatustyössä.

(Varhaiskasvatuslaki 29.12.2016/1504, 2 a §.)

TUTKIMUSLUPAHAKEMUS

Varhaiskasvatusjohtaja Pirjo Vartiainen

Mikkelin kaupunki

TUTKIMUSLUPAHAKEMUS

Haen tutkimuslupaa opinnäytetyöhöni, joka käsittelee sukupuolisensitiivisyyttä varhaiskasvatuksen kiusaamistilanteissa. Tavoitteenani on opinnäytetyön puitteissa selvittää, kuinka sukupuolisensitiivisesti Mikkelin kaupungin päiväkotien kasvatushenkilöstö toimii kiusaamistilanteissa.

Toteutan opinnäytetyöni laadullisena tutkimuksena. Aineiston kerään eläytymismenetelmää hyödyntäen Mikkelin kaupungin päiväkodeissa työskenteleviltä kasvattajilta. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Aineiston pohjalta pyrin selvittämään, ovatko kasvattajien kuvaamat toimenpiteet kiusaamistilanteissa sukupuolisidonnaisia. Jos sukupuolittuneita toimenpiteitä paljastuu, pyrin myös kuvaamaan kuinka ne eroavat toisistaan. Lisätietoa tutkimuksestani on löydettävissä liitteenä olevasta tutkimussuunnitelmasta.

Tutkimuksessa saatuja tietoja käsitelen luottamuksellisesti ja ammattikorkeakoulun eettisten ohjeiden mukaisesti. Noudatan aineistoni suhteen minua sitovaa salassapitovelvollisuutta. Tutkimukseen vastaavien työntekijöiden henkilöllisyydet eivät käy opinnäytetyöstä ilmi. Henkilöihin viitataan ammattinimikkeen kautta. Päiväkodeista ei käytetä opinnäytetyössä tunnistetietoja. Tutkimustuloksia tullaan käyttämään vain ja ainoastaan opinnäytetyön tekemisessä.

Opinnäytetyö on osa sosionomi (AMK) –opintojani Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulussa. Opinnäytetyöni ohjaavana opettajana toimii lehtori Seija Nissinen.

Ystävällisin terveisin,

Valtteri Valli

xxx xxx xxxx

xxxxxxxxxxxxx@xxxxx.xxx

TUTKIMUSLUPA

Mikkeli	Ote viranhaltijapäätöksestä	1 (4)
Varhaiskasvatusjohtaja	18.10.2017	§ 14
Muut päätökset		
Tämä asiakirja on sähköisesti hyväksytty Mikkelin asianhallintajärjestelmässä		

MliDno-2017-19**Tutkimuslupa/Valtteri Valli**

Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulussa sosionomi (AMK) -tutkintoon johtavassa koulutuksessa opiskeleva Valtteri Valli anoo tutkimuslupaa opinnäytetyötä varten. Opinnäytetyön aiheena on Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksen kiusaamistilanteissa. Opinnäytetyön tavoitteena on selvittää, kuinka sukupuolisensitiivisesti päiväkotien kasvatushenkilöstö toimii kiusaamistilanteissa.

Opinnäytetyö toteutetaan laadullisena tutkimuksena. Aineisto kerätään eläytymismenetelmää hyödyntäen Mikkelin kaupungin päiväkodeissa työskenteleviltä kasvattajilta. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Aineiston pohjalta selvitetään, ovatko kasvattajien kuvaamat toimenpiteet kiusaamistilanteissa sukupuolisidonnaisia. Jos sukupuolittuneita toimenpiteitä paljastuu, pyritään ne kuvaamaan kuinka ne eroavat toisistaan. Tutkimukseen vastaavien työntekijöiden henkilöllisyydet elvät käy opinnäytetyöstä ilmi. Henkilöihin viitataan ammattinimikkeen kautta.

Päätöksen peruste

Mikkelin kaupungin sivistystoimen toimintasääntö 5.2.2.

Päätös

Myönnän Valtteri Vallille tutkimusluvan opinnäytetyön tekemistä varten, edellyttäen, että hän noudattaa ehdotonta salassapitovelvollisuutta kerättävässä aineistossa mahdollisesti esiin tulevien yksilöä tai perhettä koskevien seikkojen suhteen. Lisäksi edellytetään, että yksi kappale tutkielmasta luovutetaan varhaiskasvatusjohtajan käyttöön.

Tiedoksi

Valtteri Valli, kunnallisten päiväkotien johtajat, kasvatus- ja opetusjohtaja, kirjaamo

Mikkeli
Varhaiskasvatusjohtaja
Muut päätökset

Ote viranhaltijapäätöksestä
18.10.2017

2 (4)
5 14

Tämä asiakirja on sähköisesti hyväksytty Mikkelin asianhallintajärjestelmässä

Allekirjoitus

Pirjo Vartiainen, varhaiskasvatusjohtaja

Viranhaltijapäätöksen nähtävänäolo

Päätös pidetään nähtävillä kaupungin virastotalon kirjaamossa
(Maaherrankatu 9-11) 23.10.2017.

Otteen viranhaltijapäätöksestä oikeaksi todistaa

Mikkelissä
18.10.2017

Satu Komppa
toimistos sihteeri

Tiedoksianto asianosaiselle

Valtteri Valli, kunnallisten päiväkotien johtajat, kasvatus- ja opetusjohtaja,
kirjaamo

KEHYSKERTOMUS 1**Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksen kiusaamistilanteissa**

Tervetuloa vastaamaan kyselyyn sukupuolisensitiivisyydestä varhaiskasvatuksen kiusaamistilanteissa! Kysely on osa Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulussa sosionomiksi (AMK) opiskelevan Valtteri Vallin opinnäytetyötä. Opinnäytetyön toimeksiantajana toimii Naisasialiitto Unioni ry:n hallinnoima Tasa-arvoinen päiväkotihanke.

Kyselyssä on vain yksi varsinainen kysymys. Siinä vastaaja pyydetään laatimaan kuvaus tai tarina ennalta laaditun tilannekuvauksen pohjalta. Lisäksi kysytään vastaajan ammattinimikettä.

Vaikka kyselyssä on vain yksi kysymys, on vastaamiseen hyvä varata kunnolla aikaa - ainakin noin 15 minuuttia. Kysymykseen on asetettu 500 merkin minimi, mikä vastaa noin viittä keskipitkää virkettä. Maksimipituutta vastaukselle ei ole asetettu.

Olette ulkoilemassa ryhmäsi kanssa. Pekka tulee itkien luoksesi ja kertoo Kaisan nimitelleen ja lyöneen häntä. Kaisa ei ole huomaavinaanakaan. Miten toimit? *

Voit antaa vastauksesi haluamassasi muodossa. Vastaus voi olla esimerkiksi yhtenäinen tarina tai koostua ranskalaisista viivoista. Vastauksen minimipituus on 500 merkkiä. Vastaathan rehellisesti omia toimintatapoja kuvaten pikemmin kuin oikeaoppista vastausta tavoitellen. Kiitos!

Vastaajan tiedot

Ilmoitattehan vielä ammattinimikkeenne. Valmiissa opinnäytetyössä viitataan vastauksiin ammattinimikkeen kautta. Huomaathan myös, että sosionomiksi kouluttautuneiden ammattinimike on päiväkodissa yleensä lastentarhanopettaja - ei siis sosionomi.

Ammattinimike *

☐ Vahvista vastausten lähetyksen